

KŘÍŽOVÉ CESTY PŘI POUTNÍCH MÍSTECH VE VÝCHODNÍCH ČECHÁCH

EVA ZÁPALKOVÁ

„Křížová cesta, nazývá se v zemích katolických zobrazení utrpení Kristova na poslední jeho cestě z domu Pilátova, až na horu Kalvárii. Nejčastěji vede pod širým nebem do kopce (též Kalvárie zvané) a bývá označena zastávkami nebo štacemi (obyč. 7–14), na nichž jsou vyobrazeny výjevy z umučení Páně, na kopci pak nalézá se kříž nebo kaple s Božím hrobem. Často bývá zřízena křížová cesta v kostele s vyobrazením jednotlivých štací na stěnách. Na křížové cestě konají věřící pobožnost obzvláště na Velký pátek. Pobožnost tato založena byla za válek tureckých františkány, kteří vyprosili na papežích pro své křížové cesty týchž odpustků, jaké byly udělovány poutníkům k Božímu hrobu v Jeruzalémě.“¹⁾

Idea a původ křížových cest jako architektonického komplexu je spojen s poutěmi do Jeruzaléma, kde věřící putovali po místech biblického pašijového děje. Jeruzalém se nachází v čelní Judské pahorkatině a jedno z prvních zastavení, Getsemanská zahrada se nachází na úbočí Olivové hory a od chrámového okrsku je oddělena Kidrónským údolím. Odsouzen ke smrti ukřižováním byl Ježíš v Antoniově pevnosti a jeho pouť pokračovala po dnešní tzv. Via Dolorosa. Tato cesta vede kolem františkánského konventu s kaplemi Odsouzení a Bičování a pokračuje pod obloukem Hadriánova vítězného oblouku. Na místě prvního Ježíšova pádu stojí polská katolická kaple a arménský katolický kostelík, místo druhého Ježíšova pádu je za křížovatkou s hlavní ulicí Sūk Chán az-Zajt. Vyvrcholení děje se odehrává uvnitř Chrámu svatého hrobu, složitěho komplexu staveb, nalézajícího se na bývalém popravišti hory Golgoty.²⁾ Chrámový okrsek je tedy urbanisticky a architektonicky značně obsáhlý a rozmanitý a byla to pravděpodobně tato konfigurace, která předurčila formu nově zakládaných křížových cest, tzv. Nových Jeruzalémů. První křížové cesty

byly zřizovány v severní Itálii, jak píše J. Pečírka „...myšlenka a forma křížové cesty s řadou zastavení vznikla v 15. století, prý pod dojmem poutí na svatá místa v Jeruzalémě a nabyla monumentálního útvaru v tak zvaných svatých horách, „sacri monti“, s množstvím samostatných kaplí, jevišť to jednotlivých scén, na úbočích. Tento typ ... je presentován nejplněji několika svatými horami v Piemontu, zejména nejstarší z nich ve Varallu.“³⁾ S rozšířením křížových cest souvisí také konkrétní církevní pobožnost křížové cesty, provozovaná františkány (minority) střezícími Boží hrob v Jeruzalémě a dále lidovější forma pobožnosti, pašijové hry. Pašijové hry byly původně hrány v kostelech a postupem času, obohacovány o rustikální prvky byly přenášeny mimo chrám. Kolébkou těchto tzv. mystérií bylo Španělsko a Francie, u nás zmíníme například Hořice na Šumavě, kde je tradice lidových náboženských her od raného středověku spojována s působením tamních cisterciáků. Zájem o tento náboženský motiv podpořil také příchod jezuitského řádu k nám. Jak opět píše J. Pečírka „jesuité nikdy neztráceli času ... roku 1562 postavili o vánocích v Klimentuském kostele jesle a o velikonocích představovali tam studenti „poslední večeři“ a „utrpení Kristovo v zahradě getsemanské“; roku 1570 a 71 prý provozovali „Umučení Páně“. I v jiných pražských katolických kostelích byly již v době předbělohorské stavěny o vánocích

Obr. 1: Schematická mapa východních Čech s vyznačenými lokalitami poutních míst s křížovými cestami: 1 – Tábor (Lomnice nad Popelkou), 2 – Kocléřov (Vítězná), 3 – Malé Svatoňovice, 4 – Božanov, 5 – Křínice, 6 – Křížový vrch (Adršpach), 7 – Martínkovice, 8 – Stárvov, 9 – Suchý Důl, 10 – Verněřovice, 11 – Deštné v Orlických horách, 12 – Držna (Přepychy), 13 – Rokole (Bohdašín), 14 – Studánka (Chábory), 15 – Smržov, 16 – Hora Matky Boží (Králický), 17 – Hory u České Třebové (Česká Třebová), 18 – Mariánská Hora (Horní Čermná), 19 – Ústí nad Orlicí, 20 – Pohled, 21 – Vraclav (kresba autorka).

Obr. 2: Králíky (okres Ústí nad Orlicí), Hora Matky Boží, areál poutního kostela Nanebevzetí Panny Marie, zděná kaple křížové cesty z období 1706–10 (všechny fotografie autorka).

Obr. 3: Pohled (okres Havlíčkův Brod), areál poutního kostela sv. Anny, zděná kaple křížové cesty, po roce 1760.

jesle, o velikonocích olivety a boží hroby, ale teprve Bílá hora otevřela všem těmto a podobným způsobům náboženské poesie a katolické propagace dveře dokořán ... Tehdy, hned po r. 1620 a více ještě po skončení třicetileté války, byly v Čechách i na Moravě hojně zakládány svaté hory, křížové cesty a Lorety.⁴⁾ První křížová cesta u nás vznikla v roce 1658 při loretánské kapli v jihočeském Římově a jejím zakladatelem byl jezuitský bratr Jan Gurre (†1680), v jehož díle pokračoval bratr P. Alex (†1684). Podle římovské legendy navštívil P. Alex Svatou zemi, aby si přímo v Jeruzalémě zaměřil polohu a vzájemné vzdálenosti všech důležitých míst, která se vztahovala k posledním dnům Kristova života, nicméně „vzorem pro vybudování křížové cesty se mohly stát jezuitská pašijová kaple ve Štýrsku nebo ještě spíše nově zřizovaná křížová cesta v severoitalském Varallu.“⁵⁾

Východočeská skupina křížových cest při poutních místech byla v tomto článku zvolena záměrně, neboť při bližším zkoumání vykazovala mnoho společných znaků z uměleckohistorické, ale i sociokulturní oblasti a následně také přinesla zajímavé poznatky o místních řemeslných zvyklostech či patronaci. V rámci královehradecké diecéze se v okrese Semily jedná o křížovou cestu při poutním místě Tábor (obec Lomnice nad Popelkou), v okrese Trutnov jde o lokality Koclěrov (obec Vítězná) a Malé Svatoňovice. Okres Náchod prezentují křížové cesty v Božanově, Králově, Křížovém vrchu (obec Adršpach), Martinkovicích, Stárkově, Suchém Dole a Verněřovicích, v okrese Rychnov nad Kněž-

nou jde o Deštné v Orlických horách, Dříznu (obec Přepychy), Rokoli (obec Bohdašín) a Studánku (obec Chábory). V okrese Hradec Králové jde o křížovou cestu při poutním místě ve Smržově, v okrese Ústí nad Orlicí pak o Horu Matky Boží (obec Králíky), Hory u České Třebové (obec Česká Třebová), Mariánskou Horu (obec Horní Čermná) a Ústí nad Orlicí. Výčet uzavírá okres Havlíčkův Brod s lokalitou Pohled.

Založení křížových cest ve východních Čechách

Časové rozpětí vzniku křížových cest příznačně odráží dobovou situaci. První polovina a třetí čtvrtina 18. století je pro rozvoj křížových cest stále příznivá a nese se ve znaku barokní tendence k modelaci krajiny, křížová cesta na Hoře Matky Boží v Králíkách s obkročným rytmem kaplí, vedoucích nahoru ke klášteru, Pohled s kaplemi na kruhovém půdoryse a majestátní zastavení ve Stárkově nejsou v tomto ohledu výjimkou. Tento slibný vývoj byl ovšem na přelomu 18. a 19. století utlumen josefínskými reformami, nicméně ke stavbě křížových cest přesto dochází. Jejich počet pozvolna narůstá v první polovině 19. století, což platí o Králově, Martinkovicích, a Ústí nad Orlicí (II. verze křížové cesty z 19. století), a to až k jejich masivnímu rozšíření v posledních třech desetiletích 19. století (Deštné, Rokole, Křížový vrch, Smržov, Mariánská Hora, Božanov, Dřízna, Verněřovice, Malé Svatoňovice, Suchý Důl, Koclěrov a Tábor). Dobou útlumu výstavby křížových cest je začátek 20. sto-

Obr. 4: Ústí nad Orlicí (okres Ústí nad Orlicí), zděná kaple prvního zastavení z roku 1853, vedoucí na tzv. Andrlův Chlum. Toto zastavení bylo původně až druhé v pořadí, první z nich, Kristus v zahradě Getsemanské, bylo zbouráno v roce 1923 při regulaci řeky Třebovky. Náhradou byla postavena nová kaple mezi druhým a třetím zastavením a následně provedeno přechíslování. Původně kaple zdobily závěsné obrazy, dnešní sgrafitový pašijový cyklus zhotovil v roce 1994 malíř Z. Brožek.

letí a křížové cesty ve Studánce a Horách u České Třebové.

Při bližším zkoumání vzájemné polohy jednotlivých lokalit mezi sebou zaujme zvýšená koncentrace křížových cest do okresu Náchod, a to zejména směrem k česko-polským hranicím. Tato pozoruhodná skutečnost byla pravděpodobně způsobena místní církevní praxí a výraznou indicií zde představuje významné poutní místo v kladských Vamberčích (Wambierzyce) s velkou křížovou cestou. Největší hustoty dosahují křížové cesty na Rychnovsku a Náchodsku, hraniční Broumovsko dokonce dosahuje počtu čtyř křížových cest na 8 kilometrů silnice. Na Semilsku, Královéhradecku a Havlíčkovobrodsku klesá s návštevností Vamberic i výskyt křížových cest a v souvislosti s migrací vlivů nelze zapomenout také na sekundární vliv jednotlivých křížových cest mezi sebou. Jak zmiňuje regionální literatura, na Semilsku se kromě častých procesí na horu Tábor a do Turnova jednou za rok choděvalo do Prahy a kladských Vamberic.⁶⁾ Malé Svatoňovice, významné poutní středisko Podkrkonoší, byly svým významem dokonce s Vambericemi srovnávány – „na náchodském vrchnostenském úřadě začali věřit, že Svatoňovice překonávají svým vzhlasem i kladské Vamberice.“⁷⁾ Také na Náchodsku bylo několik tradičních tras vedoucích do Vamberic. Jedna z nich vedla ze Zdoňova cestou přes Vernéřovice a Broumov.⁸⁾ Pout-

Obr. 5: Horní Čermná (okres Ústí nad Orlicí), Mariánská Hora, areál poutní kaple Narození Panny Marie, zděná exedrová kaple křížové cesty z roku 1886. Střední část s okenicemi skrývá fotokopie původní malby pašijového cyklu, originály jsou uloženy na farní v Dolní Čermné.

níci ze samotného Broumovska se k pouti do Vamberic houfovali pod areálem poutního místa Panny Marie Sněžné na Hvězdě v Královicích a cíl jejich cesty ležel na trase Martínkovice, Božanov, Radkov (Radków).⁹⁾ Do Vamberic se choděvalo také cestou přes Suchý Důl.¹⁰⁾ Na Rychnovsku choděvalo do Vamberic a Varty (Bardo) také velké a tradiční procesí z Opočna, procesí putovalo přes Dobrušku, Olešnici a Dušníky (Duszniki Zdrój) a cesta tam i zpět trvala pět dní.¹¹⁾ Na Českotřebsku se kromě Hor u České Třebové jednou ročně putovalo na Mariánskou Horu v Horní Čermné a také do dalekých Vamberic v Kladsku.¹²⁾ Z Českotřebska a Lanškrounska se choděvalo na Horu Matky Boží u Králík, kde procesí pobývalo dva až tři dny,¹³⁾ na Havlíčkovobrodsku se pořádaly poutě do Křemešnicku, Pohledu a Želivi, na daleké cesty do Vamberic nebo Marie Zell se chodělo zřídka či vůbec.¹⁴⁾

Púdorysná dispozice křížových cest, umístění zastavení a jejich velikost

Jak bylo zmíněno, symetrická koncepce křížové cesty na Hoře Matky Boží v Králíkách je spolu s křížovou cestou v Pohledu v souladu s barokním smyslem uchopit a přetvářet prostor, pojetí obkročných králických kaplí lze například nalézt na Velkých schodech ve Vamberčích, při-

Obr. 6: Přepychy (okres Rychnov nad Kněžnou), Dřízna, areál poutního kostela Nanebevzetí Panny Marie, zděná kaple třetího zastavení křížové cesty z roku 1891 se štukovým polychromovaným basreliéfem.

Obr. 7: Lomnice nad Popelkou (okres Semily), Tábor, areál poutního kostela Proměnění Páně, niková kaple z režného zdiva s litinovým reliéfem pašijového cyklu z roku 1898. Kaple byly v devadesátých letech 20. století zrenovovány.

pad kruhového konceptu kaple s kostelem uprostřed vypovídá o blízkosti Pohledu a Zelené Hory u Žďaru nad Sázavou. Naproti tomu rokoková křížová cesta ve Stárkově již rezignuje na velkolepou krajinnou kompozici a předurčuje vývoj celého 19. století, kde se objevují pouze nezáměrná a s okolím splývající půdorysná schémata. Pomineme-li křížovou cestu v Ústí nad Orlicí, která spíše následuje starou cestu do Litomyšle, pak ve všech ostatních případech jde o kopírování terénních vrstevnic a hranic přírodních útvarů se všemi nepravidelnostmi, a to ať již jde o nepravidelné ovály v Deštné, Rokoli, Smržově, Božanově, Dříně, Suchém Dole, na Horách u České Třebové a Malých Svatoňovicích či křížové cesty na křivkách v Královicích, Martinkovicích,¹⁵ Mariánské Hoře, Kocléřově, Táboře a Studánce. V případě Křížového vrchu, jehož zastavení jsou vložena do skalnatého útvaru lze již otevřeně hovořit o determinaci přírodním prostředím.

Koncentrace jednotlivých zastavení křížové cesty na začátku či konci cesty a také změna jejich velikosti do jisté míry vede k úvaze o uvědoměném vystižení eskalace pašijového děje. Barokní křížová cesta na Hoře Matky Boží v Králíkách a pozdně barokní v Pohledu prvek gradace spíše pomíjí a kladou stejný důraz na všechna svá zastavení a ani některé křížové cesty z 19. a začátku 20. století nečiní mezi jednotlivými zastaveními rozdílu (Deštné, Rokole, Mariánská Hora, Božanov, Dřízna, Suchý důl, Kocléřov, Tábor a Studánka), byť ve spojení se samostatnými stavbami Božích hrobů se tento motiv nabízí. Naproti tomu u starší ba-

rokni křížové cesty v Ústí nad Orlicí (I. verze křížové cesty z roku 1753) byla velikostně zvýrazněna poslední dvě zastavení a změnou velikosti či shloučením zastavení k sobě exponují začátek nebo konec pašijového děje také křížové cesty ve Stárkově, v Královicích, Martinkovicích (sv. Anna), Ústí nad Orlicí (II. verze), Smržově a Malých Svatoňovicích.

Počet zastavení

Králická křížová cesta využívá staršího, od středověku užívaného pašijového cyklu s neustáleným počtem asi sedmi zastavení (v našem případě zastavení osm¹⁶). Z nich se do 19. století dostává pouze námět Krista v Zahradě Getsemanské [Ústí nad Orlicí (II. verze) a Kocléřov], jinak se tyto dvě lokality spolu s ostatními křížovými cestami drží v baroku ustáleného pašijového cyklu čtrnáctiprvkového, který obsahoval náměty 1. Kristus před Pilátem, 2. Kristus bere svůj kříž, 3. První pád Krista pod křížem, 4. Setkání Krista s Pannou Marií, 5. Šimon ze Cyreny pomáhá Kristu nést kříž, 6. Setkání Krista s Veronikou, 7. Druhý pád Krista pod křížem, 8. Setkání Krista s dcerami Jeruzalémskými, 9. Třetí pád Krista pod křížem, 10. Svlekání Krista a jeho napájení žlučí, 11. Přibíjení Krista na kříž, 12. Ukřížování, 13. Snímání z kříže (popřípadě Oplakávání), 14. Ukládání do hrobu a eventuálně 15. Sv. Helena nalézá sv. Kříž (popřípadě Kristus Vítězný).¹⁷ Tento počet dodržuje většina křížových cest, tedy bez Božího hrobu čtrnáct zastavení, s Božím hrobem třináct zastavení, u ostatních dochází k místním odchylkám. Například na hoře Tábor a v Ma-

Obr. 8: Ústí nad Orlicí, kamenné retábulové zastavení starší křížové cesty na tzv. Andrlův Chlum. Toto tzv. XIV. zastavení pochází z roku 1755 a dochovalo se pouze toto s námětem Vítězného Krista. Malba na plechu byla několikrát přemalována.

lých Svatoňovicích byl na průčelí Božího hrobu zároveň umístěn čtrnáctý reliéfní výjev pašijového cyklu, křížovým cestám ve Stárkově a v Krinicích stojí v čele tzv. nulté zastavení, plnící pravděpodobně funkci ideového úvodu, patnácté zastavení Martínkovické (sv. Anna) zřejmě sloužilo k jejímu ukončení.

Architektonická forma zastavení a jejich výzdoba

Z hlediska architektonického vývoje zde rozlišujeme 8 typů zastavení. Jedná se o zděné kaple otevřené, exedrové, výklenkové a nikové, o kamenná retábulová zastavení, kamennou stélovou kapli, kamennou stělu a dřevěný kříž. Všechny zmíněné typy svou architektonickou formou kopírují nosnou stylovou tendenci své doby, samozřejmě ovlivněnou množstvím vynaložených finančních prostředků a řemeslnou úrovní lokálních dílen. Otevřené zděné kaple jsou doménou zejména baroka. Architektura kaplí křížové cesty na Hoře Matky Boží v Králíkách nese formální otisk ostatních objektů svého poutního komplexu, stejně jako kaple křížové cesty v Pohledu a ani stávající zastavení křížové cesty z 19. století v Ústí nad Orlicí (II. verze) za nimi formální bohatostí nezaostávají. Ostatní zděné kaple z 19. století jsou formálně rozmanitější, místně až na hranici roztržistosti. Vývoj zde běží od neogotických exedrových kaplí na Mariánské Hoře v Horní Čermné, přes klasicistické kaple v Držně, po formálně bezslohové kaple na hoře Tábor. Typ kamenného retábulového zastavení se váže k baroknímu (rokokovému) období, formálně jde vlast-

Obr. 9: Stárkov (okres Náchod), areál kaple Čtrnácti sv. Pomocníků, kamenné retábulové zastavení s námětem Ukřižování (12. zastavení) z roku 1755 od sochaře Bartoloměje Henri(y)cha z Litomyšle.

ně o oltáře a našel odezvu v Ústí nad Orlicí (I. verze) a Stárkově. Ve východočeském regionu našel živnou půdu také typ stélových kaplí. Shodné formální znaky jako jsou proporce, architektonické články, obrazová výzdoba či předsazené kamenné lavice řadí do okruhu stejné dílny broumovské křížové cesty v Krinicích a obě křížové cesty v Martínkovicích, přičemž u všech je také nezanedbatelná formální shoda se soudobými zastavení pašijového cyklu ve Vamberčicích (zastavení č. 39–52), z období po roce 1870. Volněji se pak k této skupině váží kamenná zastavení ze Suchého Dolu. Zbývající dvě, v Deštné a ve Studánce jsou oproti broumovské skupině menší a subtilnější, autorsky je navíc deštnská spjata s místní dílnou řezbáře a sochaře Jana Hartman(n)a z Olešnice. S touto dílnou je spjat také vznik kamenných stél v Rokoli a Smržově, ve formě ostatních stélových zastavení je opět nutno konstatovat individuální projev. Stély božanovské prezentují tendenci ke geometrické secesi, stély kocléřovské zase zaujetí neogotickou formou; zde tři různé velikosti zastavení navíc poukazují k více autorům, pravděpodobně z téže dílny (Wenzel Jäger?) a totéž lze konstatovat také o bezslohových kamenných stélách z Hor u České Třebové, kde se objevují čtyři různé velikosti zastavení. V našem vývoji stojí zcela osamocena zastavení křížové cesty v Malých Svatoňovicích, kde také lze stěží dohledat, že by jejich forma dřevěných křížů navázala na formálně podobná vamberčická zastavení pašijového cyklu (zastavení č. 39–52) z roku 1732, stržených v období 1788–1820.

Obr. 10: Krínice (okres Náchod), areál poutní kaple Panny Marie Hvězdy Jitřní, dnes kaple sv. Huberta, kamenná stělová kaple s kamennou lavicí z období 1802–40, obdélná pole kaplí nesla malovanou výzdobu pašijového cyklu.

Obr. 11: Martínkovice (okres Náchod), areál farního kostela sv. Jiří a Martina, kamenná stělová kaple pravděpodobně z roku 1850, s již zaniklou malbou na plechu.

V tomto souboru se vyskytují čtyři základní umělecké formy výzdoby, a to skulptura, závěsný obraz, nástěnná malba a reliéf, které se následně rozpadají na deset typů jako je dřevěná skulptura, kamenná skulptura, litinová skulptura, malba na plechu, malba na plátně, nástěnná malba, kamenný reliéf, litinový reliéf, betonový reliéf a štukový basreliéf. Tak rozmanitý soubor jistě nesnese zjednodušená zhodnocení, obecně lze říci, že vůči svému regionu jde o vesměs kvalitní uměleckořemeslnou práci, která sice navazuje na nosný sluh či proud, ovšem spíše tradicionalisticky, s přihlédnutím k ustáleným vzorům. Výjimečné postavení samozřejmě zaujímají křížové cesty v Králíkách a ve Stárkově. Králický soubor osmi skupin dřevěných polychromovaných soch se svým výrazným sklonem k teatralitě, sugesci a pravděpodobným autorstvím Braunova žáka staví po bok ostatním velkým dílům české barokní skulptury, stárkovská křížová cesta od Bartoloměje Henri(y)cha z Litomyšle svými monumentálními zastaveními na toto dědictví navazuje, figurálními kompozicemi pašijových výjevů však již otevírá cestu rokokovému změkčení, zdvořnění a intimitě. Úroveň barokní malby není dnes ze zaniklé nástěnné malby z Pohledu patrná a mnoho nenapovídá ani mnohokrát přemalovaný obraz Vítězného Krista z Ústí nad Orlicí (I. verze). Velmi pozdně se barokní ladění kompozic objevuje ještě v cyklu pašijových scén z roku 1849 z Pohledu, aby pak ostatní obrazovou výzdobu 19. a 20. století ovládl duch nazarénské malby z první třetiny 19. století. Typický antický typus figur a patetický výraz nejlépe vystihuje pašijový cyklus z Mariánské Hory z Horní Čermné a pomine-

me-li zaniklé malby v Králicích a Martínkovcích, pak to platí také pro původní malby z 19. století v Ústí nad Orlicí (II. verze).¹⁸⁾ Výjimkou není ani přemalovaný cyklus z Božanova a konečný rozklad schémat 19. století ilustruje smržovský cyklus ze čtyřicátých let 20. století svým příklonem k lidovému umění. Také litinový reliéf využil kompoziční vzorce 19. století a to do té míry, že formu téhož cyklu využil dokonce na sedmi místech. Tentýž odlitek pašijového cyklu se objevuje v Deštné, Rokoli, na Křížovém vrchu, v Suchém Dole, Kocléřově, Táboře a ve Studánce. Díky zmínce v literatuře o jejich odlití pro Deštné a Tábor byl jejich původ lokalizován do blanenských sléváren a tato série křížové cesty je skutečně vystavena v Muzeu umělecké litiny v Blansku. Jejich fotografie byly také nalezeny v dobovém nabídkovém katalogu v archivních materiálech dnešního ČKD Blansko,¹⁹⁾ a jak dokládá další z nabídkových tabulek umělecké litiny, v blanenských slévárnách mohl být objednan i ztracený korpus Krista z Křížového vrchu či korpus Krista z kocléřovské skupiny Ukřížování. Také matrice betonových reliéfů křížové cesty v Malých Svatoňovicích byla užita vícekrát, a to v interiéru poutního kostela v Malých Svatoňovicích. Výčet uzavírají štukové basreliéfy ze zastavení křížové cesty v Držně, které jsou naproti tomu výraznou rukodělnou prací, poukazující na schopného sochaře a malíře.

Architektonická forma Božího hrobu a jeho výzdoba

Architektonická forma Božího hrobu zde pro barokní období není zastoupena, v období od druhé poloviny 19. sto-

Obr. 12: Martínkovice, areál poutní kaple sv. Anny, kamenná stélková kaple s kamennou lavicí pravděpodobně z roku 1850, výtvarná podobnost kaplí zanikla.

Obr. 13: Suchý Důl (okres Náchod), areál poutního kostela Panny Marie, kamenná stélková kaple s kamennou lavicí z roku 1893 s litinovým reliéfem Setkání Krista s dcerami Jeruzalémskými (8. zastavení).

letí do začátku 20. století se vyskytuje ve dvou základních typech; jako samostatně stojící stavba na obdélném půdoryse či stavba vložená do terénu s představeným průčelím. Formálně bohaté vzezření samostatně stojícího Božího hrobu v Ústí nad Orlicí (II. verze) bylo ovlivněno poměrně náročným stavebním podnikem celého poutního celku, Boží hrob v Kocléřově je naproti tomu prostou omítanou stavbou a totéž platí o Božím hrobě na hoře Tábor, postaveného z kamenných kvádrů. Při srovnání jejich půdorysné situace je inspirace prototypem „jeruzalémského“ Svatého hrobu poměrně těžko prokazatelná, naproti tomu Boží hroby vložené do terénu jako je tomu v Držně, Studánce a Malých Svatoňovicích se zřejmě snažily napodobit formu Svatého hrobu „biblického.“

Boží hroby mají zcela jednoznačnou a specifickou výzdobu, a to skulpturu Kristova těla. Ačkoli není pro nepřístupnost známá situace v Ústí nad Orlicí (II. verze) a Táboře, zdá se, že Kristovo tělo většinou leží v prosklené rakvi, jako je tomu v Kocléřově a Studánce či za skleněnou stěnou jako v Malých Svatoňovicích a jeho forma je v rozmezí od vysokého reliéfu (Kocléřov) po samostatnou skulpturu v Držně, Malých Svatoňovicích a Studánce. Tato zpodobnění Kristova těla jsou vesměs na kvalitní řemeslné úrovni, zmiňme ve dvou případech spojení s dílnami sochařské rodiny Suchardů (Tábor a Malé Svatoňovice) a polychromovaná a v mírně podživotní velikosti svým výrazem výrazně evokují genius loci svatého místa.

Přípisy a věnování

Texty přípisů a věnování ze zastavení křížových cest odkazují k místním okolnostem jejich vzniku. Přípisem je rozuměn pamětní text vysvěcení křížové cesty, věnování pak vypovídá o konkrétní patronaci. Na barokních křížových cestách se přípisy a věnování neobjevují, 19. století je v tomto ohledu sdílnější. Díky pamětnímu textu o vysvěcení ze smržovské stély a historickým zprávám o vzniku křížových cest na Mariánské Hoře v Horní Čermné, v Držně, Vernéřovicích, Táboře a snad i Studánce se osobou světicího kněze prokázala historická spjatost pobožnosti křížové cesty s františkánským řádem, v případě Smržova, Držny a snad i Studánky pocházel světicí kněz dokonce z totožného kláštera, z kapucínského kláštera v Opočně. Věnování se na křížových cestách 19. století objevují na boční straně podstavce, v případě Táboře, Studánky a pravděpodobně také Držny se věnování vyskytuje na každém zastavení, v Rokoli a Smržově mají věnování pouze některá z nich. Osoba donátora zde běží od jednotlivců, přes místní rodiny až k obcím, z hlediska sociálního od dělnických profesí, k příslušníkům vyšších společenských a církevních skupin.

KATALOG JEDNOTLIVÝCH LOKALIT

V uspořádání katalogu nebyl zvolen systém abecedního pořádku jednotlivých lokalit, nýbrž zeměpisná pozice okresů v rámci královéhradecké diecéze, a to ve směru západ – východ – jih. Dle okresů se jedná o okresy Semily, Trutnov, Náchod, Rychnov nad Kněžnou, Hradec Králové, Ústí nad Orlicí a Havlíčkův Brod, v samotných okresech jsou jednotlivé lokality již řazeny podle abecedního pořádku.

Obr. 14: Chábory (okres Rychnov nad Kněžnou), Studánka, areál poutního kostela Narození Panny Marie, kamenná stělová kaple z roku 1903 s litinovým reliéfem Krista před Pilátem (1. zastavení).

Tábor (obec Lomnice nad Popelkou)

Poutní kostel Proměnění Páně leží jižně od města Lomnice nad Popelkou, na kopci zvaném Tábor. Přístupová silnice končí u poutního kostela, chodníček pro pěší ve svahu míjí 13 zděných zastavení křížové cesty a stavbu Božího hrobu, se vsazeným reliéfem 14. zastavení. Jednotlivá zastavení mají tvar nikových kaplí z režného cihlového zdiva, které nesou litinové reliéfy s námětem pašijových scén, na boku podstavce každého zastavení byl vyryt text věnování.²⁰ Boží hrob je stavbou na obdélném půdoryse, vystavěnou ze spárovaného kyklopského zdiva. Regionální literatura nám o okolnostech vzniku této křížové cesty zanechala cenné informace. Píše se v ní, že křížová cesta s cyklem litinových reliéfů vznikla z iniciativy Ign. Hornycha ml. Z jeho návrhu byly „...pořízeny potom z Blanska r. 1898 za faráře Jana Hůlky z dalších sbírek po 15. zl. lité obrazy křížové cesty, jež kaplan Knížek polychromoval. Jiní jednotliví dárcové dali pro ně postavit 13 kaplíček nákladem po 80 zl. r. č. Kdo je dali zbudovati, na nich je zaznamenáno. Dne 22. srpna 1898 posvětil křížovou cestu Florentin Cibulka, kvardián řádu sv. Františka z Turnova a dostal za to 20 zl. Toho roku opravena byla i cesta na Tábor vedle křížové cesty za dozoru okr. Tajemníka Jose. Fišery.“²¹ Jiný literární zdroj dodává, že Ignác Horných mladší byl lomnický podnikatel a veřejný činitel a litinové reliéfy pašijového cyklu nechal odlít v Blanenské slévárně podle návrhu J. Suchardy. Toto jméno se pravděpodobně váže k sochaři a řezbáři Janu Suchardovi ml., nicméně v době jejich vzniku byl tento umělec již po smrti.²² Kaple křížové cesty byly v devadesátých letech 20. století zrenovovány, litinové reliéfy opatřeny novým nátěrem.

Kocleřov (obec Vítězná)

Poutní kostel Navštívení Panny Marie leží západně od osady Kocleřov, odbočka z hlavní silnice končí buď u poutního kostela nebo celý areál míjí z východu. Trináct zastavení křížové cesty se skupinou Ukřížování (12. zastavení), stavba Božího hrobu a kaple s kamenným sousoším Krista v zahradě Getsemanské stojí za hruba půlovál-

Obr. 15: Deštné v Orlických horách (okres Rychnov nad Kněžnou), Dříš, areál poutní kaple Panny Marie, kamenná stělová kaple z roku 1870 s litinovým reliéfem Krista před Pilátem (1. zastavení). Původní litinové reliéfy se kromě dvou nedochovaly, stávající reliéfy jsou novými kopiemi z roku 2006.

ném půdoryse. Zastavení křížové cesty mají tvar kamenné stély a při konstantní výšce podstavce se vyskytují ve třech velikostech, každé zastavení nese litinový reliéf pašijového cyklu. Zděná stavba Božího hrobu leží na obdélném půdoryse a uvnitř něj je umístěna dřevěná rakev s kamenným basrelíefem ležícího Krista, viditelná přes přední skleněnou stěnu. Přesné datum vzniku této křížové cesty není z literatury známo, jisté vodítko nám však poskytují tři nepřímé zdroje. Je to jednak dobová pohlednice ‚Gruss vom Wunderbrünal‘ z roku 1894 s vyobrazením skupiny Kalvárie²³ a dále záznam o jisté Filomeně Vihamové, která se v touze po uzdravení šla modlit křížovou cestu: „Bolesti se však již mírnily a opolední jsem se pokusila modlit křížovou cestu. Cesta od zastavení k zastavení byla stále ještě namáhavá. U 8. zastavení jsem pocítila velkou úlevu a bez berlí jsem dokončila křížovou cestu.“²⁴ Toto se událo v roce 1896. Poslední vodítko nám poskytuje historie vzniku obou kostelů. Na kameni studánky v studničním kostele je vytesán letopočet 1887, poutní kostel Panny Marie byl vybudován v letech 1889–91. „...1889–91 postaven poutní kostel z pískovcových kvádrů. Stavbu prováděl ing. Architekt Hellmann z Jaroměře. Pískovec vylámali ve zvlášť otevřeném lomu na vrchu jménem Riegelberg. Opracovala jej kamenická firma Wenzel Jäger. Stavební plán nakreslil nejmenovaný architekt z Vídne. ...Stavbu kostela i schodiště financovali svými dary poutníci, jejichž počet vzrůstal rok od roku, dále obyvatelé blízkého okolí a posléze paní Wonková z Verdeku, která byla štedrou dávkyní. 15. 8. 1891 byl kostel vysvěcen.“²⁵ Původní litinové reliéfy ze zastavení č. 6, 8, 9 a 10 se nedochovaly, od roku 1998 vznikaly jejich volné kopie, jejíž autorkou je sochařka z hořické kamenosochařské školy.

Malé Svatoňovice

Poutní kostel Sedmi radostí Panny Marie leží v severní části obce, asi 500 m nad ním se nachází tzv. Mariánská zahrada, kde se mimo kapliček Sedmi radostí Panny Marie nachází 13 zastavení křížo-

Obr. 16: Deštné v Orlických horách, Dřív, areál poutní kaple Panny Marie, kaple prvního zastavení, signatura autora „Joh. Hartmann Holz & Steinbildhauer Stadt in Giesshübel“ na pravé straně kaple, nad ní je datace 1870.

vě cesty spolu s Božím hrobem, na jehož průčelí je zavěšen 14. výjev pašijového cyklu. Jednotlivá zastavení se skládají z dřevěného kříže, na němž jsou zavěšeny prosklené skříně s betonovými reliéfy pašijového cyklu, Boží hrob využívá nerovnosti terénu a architektonicky je ztvárněno pouze průčelí. Uvnitř hrobu stojí v elipsovité místnosti od podlahy ke stropu kvádr zdíva obložený kamenem, jenž za sklem uchovává ležící postavu Krista. Z literatury se o historii křížové cesty dovídáme: „R. 1891 ustaven ‚Spolek pro zvelebení poutního místa v Malých Svatoňovicích‘. R. 1892 posvěcen základní kámen Mariánského sadu. V tom roce v kopci nad kostelem postaveno sedm zděných kapliček sedmi radostí Panny Marie – romantická architektura dle návrhu Edmunda Chaury z Červeného Kostelce. ... R. 1893 v Mariánském sadě zbudována křížová cesta – dřevěné kříže, na nichž je 14 plastik jednotlivých zastavení, které svým umístěním se přibližují cestě Pána Ježíše na Golgotu. ... V letech 1902–5 na konci křížové cesty v Mariánském sadě postaven Boží hrob a 8. dubna 1906 vysvěcen. Uvnitř bylo použito araukaritů.“²⁶⁾ Literatura dále zmiňuje, že socha Krista z alabastru byla zhotovena řezbářem Antonínem Suchardou z Nové Paky, dle datace jde pravděpodobně o Antonína Suchardu ml.²⁷⁾

Božanov

Poutní kaple Nanebevzetí Panny Marie leží východně od obce Božanov, 14 zastavení křížové cesty po obou stranách obklopují malý potůček. Jednotlivá zastavení mají tvar kamenné stély, která nese prázdné obdélné pole lemované páskou. Na průčelní části podstavce uprostřed je umístěno kovové prstencové držadlo, na boční straně nahoře je zastavení č. 1, 7 a 14 byl vryt nápis „Heinr. Wolf. Br.“ K historii této křížové cesty existuje pouze stručná písemná zmínka, která uvádí, že mariánská kaplička s křížovou cestou vznikla v roce 1890.²⁸⁾ Dle odborných konzultací lze neobvyklou, ke jménu připojenou zkratku Br. interpretovat jako Der Bruder, řádový bratr, a jmenem tedy může být připomínkou jak církevního zřizovatele, donátora či je možnou signaturou autora. Co se týká výzdoby prázdných obdélných polí z každého zastavení, jistý soubor na plechu malovaných obrazů pašijového cyklu se nalézá v budově broumovského děkanství, kde se i přes četné přemalby ukázalo, že je kopií zastavení křížové cesty z kostela Nejsvětějšího srdce Páně v Hradci Králové a lze jej vřadit až do období po roce 1934.²⁹⁾

Křínice

Poutní kaple Panny Marie Hvězdy Jitřní (dnes kaple sv. Huberta) leží severozápadně od obce Křínice, na úpatí Broumovského výběžku, 14 respektive 15 zastavení křížové cesty lemují lesní pěšinu ke kapli. Jednotlivá zastavení mají tvar kamenné stély kaple, členěné vpodpírným obdélným polem a lemovaným jónskými pilastry, ve

Obr. 17: Bohdašín (okres Rychnov nad Kněžnou), Rokole, areál poutní kaple Jména Panny Marie, kamenná stěla z roku 1874 s litinovým reliéfem Prvního pádu Krista pod Křížem (3. zastavení).

spodní části byla umístěna železná konzola svítlny. Před každým zastavením stála kamenná lavice. Nápisová deska ze štítu poutní kaple praví, že kapli roku 1802 ve svém lese založili místní sedláci Johann Zinke z č. 119 a Anton Alt z č. 127 a křížovou cestu, že nechali „později“ postavit Benedikt Weiser. Literatura za zakladatele poutní kaple považuje totožné osoby, za původce křížové cesty ovšem Johanna Volkeho z č. 39, který cyklus křížové cesty umístil vedle svého statku a poutní kostel učinil jejím posledním zastavením.³⁰⁾ Na císařském otisku stabilního katastru z roku 1840 jsou v popisech jednotlivých parcel zastoupena všechna zmíněná jména. Parcelu, na které leží kostel, první a poslední tři zastavení vlastnil v roce 1840 Johann Zinke, ostatní zastavení se rozkládala na pozemku Benedikta Weisera. V jednom místě se křížová cesta stýká s parcelou Antona Alta, pozemek Johanna Volkeho se rozkládal v jižní části obce a nebyl v sousedství poutního kostela. Křížová cesta tedy vznikla v období 1802–1840, stylově pravděpodobně ke konci tohoto období, kamenná zastavení byla doprovázena malovaným cyklem pašijových scén, „...v obdélníku pod sklem olejem malovaná jednotlivá zastavení křížové cesty 34×42 cm vel.“³¹⁾

Křížový vrch (obec Adršpach)

Bývalý poutní kostel Narození Panny Marie na Svaté Hoře ve Zdoňově leží na hranici s obcí Adršpach, sousedící útvar Křížový vrch se nachází severně od obce a na jeho vrcholu bylo do skal zasazeno 14 litinových reliéfů pašijového cyklu, který vrcholí křížem ve výšce 667 m n. m. Kromě reliéfů nese skalní útvar množství rozličných pravoúhlých otvorů a také vyhloubený otvor pro korpus Kristova těla v pozici Ukřižovaného, který je cca 150 cm vysoký, nachází se mezi 4. a 5. zastavením a nese letopočet 1875. Historií tohoto místa se zabývá spíše turistická a horolezecká literatura, nicméně drobnou zprávu, že na Křížovém vrchu existuje křížová cesta, zanechal R. Fischer. Ve své knize píše, že cestou ke kříži z roku 1718, umístěným na vrchu zvaném „Holsterberg“³²⁾ mineme do skal vsazené ple-

Obr. 18: Smržov (okres Hradec Králové), areál poutní kaple Navštívení Panny Marie, kamenná stěla 8. zastavení z roku 1881 s fotografií malby Setkání Krista s dcerami Jeruzalémskými. Stávající fotografie pašijového cyklu jsou reprodukcemi maleb křížové cesty z kostela Nejsvětějšího srdce Páně z Hradce Králové, původní smržovská výzdoba se nedochovala.

Obr. 19: Božanov (okres Náchod), areál poutní kaple Nanebevzetí Panny Marie, kamenná stěla z roku 1890. Původní obrazová výzdoba se nedochovala, jistý soubor na plechu malovaných obrazů pašijového cyklu je uložen na broumovském děkanství a lze jej datovat do druhé čtvrtiny 20. století.

chové obrazy křížové cesty. Náklad na její zřízení nesly dvě zbožné ženy jménem Mann a Fichtner a místo se zejména v neděli odpoledne stávalo útočištěm stísněných a nemocných duší.³³⁹ Letopočet 1875 vyhloubený v místě pravděpodobné litinové skulptury Krista je zřejmě také datem vzniku série litinových reliéfů, které, jak bylo výše uvedeno, vznikly ve slévárnách v Blansku.

Martínkovice

V této obci se netradičně nacházejí dvě poutní místa. Farní kostel sv. Jiří a Martina se nalézá na kopci sv. Jiří na severovýchodním konci obce a 14 zastavení křížové cesty zvnějšku obklopuje jeho hřbitovní zeď. Poutní kaple sv. Anny leží na jihozápadním konci obce a 15 zastavení křížové cesty vede lesem, od poutní kaple směrem k obci Krávinec. Zastavení křížové cesty u sv. Jiří a Martina mají tvar kamenné stělové kaple, lemované iónskými pilastry nesly na plechu malované výjevy pašijového cyklu. Zastavení křížové cesty u sv. Anny mají také tvar kamenné stělové kaple a jejich dnes zaniklou výzdobu rovněž lemovaly jónské pilastry. Obě poutní místa pravděpodobně netvořily jeden poutní okrsek, avšak dle regionální literatury vznikly oba cykly křížových cest impulsem stejného nařízení. Nařízení bylo vydáno jistým páterem Dr. Beda Franzem Menzelem³⁴⁰ a fyzické zřízení obou křížových cest se klade do roku 1850.³⁵⁰ Dále ještě poznámku k půdorysnému vzorci křížové cesty při kostele sv. Jiří a Martina, neboť jak píše A. Cechner „...křížová cesta vede ke kostelu přes návrší“³⁶⁰ a nikoli kolem hřbitovní zdi jako nyní. Tuto situaci však katastrální mapy obce nevyjasnily.

Stárkov

Kaple Čtrnácti sv. Pomocníků leží západně od obce na kopci Šibeník, křížová cesta čítající 14, respektive 15 zastavení začíná u hřbitova a končí u kaple. Mohutná kamenná zastavení mají formu retábulu, posazeného na obdélný odstupňovaný podstavec, kterému je

představeno několik schodů. Jednotlivé pašijové výjevy jsou ztvárněny ve vysokém reliéfu, okraje zastavení jsou tvořeny volutami s kompozicí rokají a akantu, při vrcholu je pole s identifikující římskou číslicí a textem. Úvodní, nulté zastavení nese německy psaný verš.³⁷⁰ Do kamene dvou zastavení byly vytesány údaje o vzniku křížové cesty a také o pozdějších opravách. Konkrétně na zadní straně 1. zastavení je patrný text se jménem „Johann“, a datace 1755, 14. zastavení má po levé straně iniciály „JPF“, po pravé „J.H. 1915“. Jak píše Gertrud Hartel-Tham v publikaci Starkstadt i zde se ke vzniku křížové cesty váže legenda o cestě jejího zakladatele do Jeruzaléma, aby tam odměřil vzdálenosti mezi jednotlivými zastaveními, a uplatnil je pak ve Stárkově. Zakladatelem křížové cesty byl radní a obchodník plátnem Johann Scholl z čp. 83 a kamenná zastavení z ruky jistého sochaře z Litomyšle byly hotovy v roce 1755. Číslice a text jednotlivých zastavení byl orámován listkovým zlatem a reliéfy výjevů pašijového děje opatřeny výraznou polychromií.³⁸⁰ Odbornou literaturou byl všeobecně přijat názor P. Tomana, že toto dílo vytvořil sochař Bartoloměj Henři(y)ch, který v Litomyšli působil se svým bratrem Václavem a pro tento region vytvořil ještě několik děl.³⁹⁰ Křížová cesta byla vlivem povětrnostních podmínek i vědomého vandalství v minulosti několikrát opravována, viz iniciály na 14. zastavení, poslední výrazné obnovy se dočkala v roce 1998. Jak se píše v restaurátorské zprávě, reliéfy s pašijovými výjevy byly vytesány do kvalitního tvrdého pískovce, jemnějšího než je v regionu rozšířený božanovský, ostatní části zastavení jsou složeny z pískovce různého původu a kvality. V té době byla křížová cesta téměř v havarijním stavu, zastavení byla vychýlena s rozestoupnými spárami, na celém povrchu bylo množství mechanického poškození, reliéfy s chybějícími hlavami, části těl, uražené nosy či uši a celkovému stavu nepříspěly ani starší cementové tmely a železné kramle. Kolem 14. zastavení byla skládka sutí s chybějícími částmi. Bylo tedy nutné zastavení staticky zajistit, 13. zastavení bylo dokonce demontováno, aby mohl být zhotoven nový zá-

Obr. 20: Vítězná (okres Trutnov), Kocléřov, areál poutního kostela Navštívení Panny Marie, kamenná stěla 13. zastavení s litinovým reliéfem Snímání z kříže, datováno před rokem 1896.

klad, chybějící fragmenty (stupně, filuňky) byly doplněny v přírodním materiálu, v suti nalezené a identifikované části reliéfu přilepeny zpět. Zastavení byla hloubkově fixována proti další degradaci kamene, součástí restaurátorské dokumentace byl také stratigrafický průzkum šesti vzorků barevných nátěrů a zlacení, z kterého vyplynulo, že všechny vykazují pozitivní reakci na přítomnost olejů a po zkoušce rozpustnosti nebyla prokázána přítomnost pravého zlata, ale pouze metalu.⁴⁰⁾

Suchý Důl

Poutní kostel Panny Marie leží na návrší, severně od obce Suchý Důl a přístupový chodník od obce končí u poutního kostela nebo u 1. zastavení křížové cesty. Cyklus 14 zastavení leží na zhruba oválném půdoryse a jednotlivá zastavení mají tvar kamenné stělové kaple, před kterou je umístěna kamenná lavice. Zastavení nesou litinové reliéfy pašijového cyklu, lemované jónskými polosloupky. Z literatury věnující se tomuto tématu se dovídáme, že toto poutní místo bylo budováno péčí místních dobrodinců, ovšem za nesmírného odporu královehradeckého biskupství. Dne 27. listopadu 1892 bylo na schůzi zvláštního družstva jednáno o stavbě poutního kostela: „Významní občané z Police, Ledhujce a ze Suchodola vytvořili zvláštní družstvo, ve kterém byli starostové všech tří obcí, dále majitel lesa, stavitel, advokát, učitelé, sedláci i obchodníci. Družstvo mělo za úkol zjistit pravost těchto zjevení a potom se postarat o to, aby na onom místě v lese byla postavena kaple nebo kostelík k uctívání Panny Marie.“⁴¹⁾ Poutníci nechávali na místech zjevení peněžité dary, a proto „...po jedenáctém zjevení (27. ledna 1893) byla poblíž toho místa postavena pro dobrovolné peněžité dary na postavení svatyně jedna pokladna, a druhá u studánky.“⁴²⁾ Ač již tehdy začala tuto akci královehradecká diecéze potírat, přece „...v měsíci dubnu roku 1893 bylo započato se stavbou křížové cesty, která byla značným nákladem postavena okolo „šolcova“ lesa.“⁴³⁾ Křížová cesta byla dokončena již téhož roku, neboť již v roce 1893 byla dvakrát podána žádost a osobně jednáno s biskupem Brynchem, aby povolil posvěcení sochy

Obr. 21: Česká Třebová (okres Ústí nad Orlicí), Hory, areál poutní kaple Panny Marie pomocnice křesťanů, kamenná stěla sedmého zastavení z roku 1907 s nízkým reliéfem Druhému pádu Krista pod křížem. Čtrnáct zastavení bylo původně umístěno kolem poutní kaple, po jejich obnově v roce 1991 byl soubor přemístěn na terasu pod kaplí.

a křížové cesty. Biskup žádosti nevyhověl, naopak, 15. října 1893 vydal pastýřský list, v němž „...napomíná všechny věřící, aby od pouti do Suchodola ustali, dokud církevně povoleny nebudou.“⁴⁴⁾ O vysvěcení křížové cesty žádali políční farníci ještě po roce 1941, jejich snaha ovšem opět zůstala bez odezvy. Posvěcení poutního kostela s křížovou cestou bylo dosaženo až na začátku devadesátých let, konkrétně 8. září 1990.

Vernéřovice

Bývalý poutní kostel Panny Marie Pomocnice křesťanů leží asi 1 km západně od obce Vernéřovice a v současné době zde stojí pouze zdevastovaný poutní kostel, nově opravená studniční kaple a chatky letního tábora. O tom, že součástí areálu byl také cyklus křížové cesty, se zmiňuje pouze literatura a místní obyvatelé. V publikaci A. Brombierstándl se uvádí, že jednotlivá zastavení křížové cesty, Boží hrob, věžeňská kaple (Kerkerkapelle) a kaple Panny Marie Bolesné vznikl v roce 1891 a tyto objekty vedly ve velkém oblouku lesem, jižně od studniční kaple. Areál byl vysvěcen 18. 5. 1891 kvardiánem P. Ludwigem Böhmem za spoluúčasti vernéřovického faráře P. Kleemanna a kaplana Meinratha.⁴⁵⁾ Jak tyto objekty vypadaly, částečně vypovídá dobová fotografie,⁴⁶⁾ která dokumentuje situaci po roce 1923. Na ní zachycené obdélné skříně se stříškou, pověšené na stromech či stojící samostatně jsou pravděpodobně zastaveními křížové cesty, architektura kaplí je dobře čitelná, jejich určení však nikoli.

Deštné v Orlických horách

Poutní kaple Panny Marie leží jihozápadně od obce Deštné, v místě zvaném Dříš, 14 zastavení křížové cesty tvořilo v náročném lesním terénu nepravidelný ovál. Jednotlivá zastavení mají tvar kamenné stělové kaple a jako v předchozích případech nesou příslušná vyobrazení pašijové děje. Podstavec všech kaplí nese nápis „O Jesu durch

Obr. 22: Malé Svatoňovice (okres Trutnov), Mariánská zahrada, areál poutního kostela Sedmi radostí Panny Marie, 8. zastavení křížové cesty z roku 1893 s betonovým polychromovaným reliéfem Setkání Krista s dcerami Jeruzalémskými. Totožné reliéfy křížové cesty jsou umístěny také v poutním kostele.

dein bittres Leiden, Hilf uns zu den Himmelsfreuden,' po pravé straně prvního zastavení je datace a signatura autora, 1870' „Joh. Hartmann Holz β Steinbildhauer Staßfir. in Giesshübel'. Velmi cenné informace o vzniku křížové cesty nabízí také opis místní farní kroniky, konkrétně se v ní píše: „Na svátek sv. Majdaleny roku 1870 byla slavnostně vysvěcena veledůstojným pánem vikářem Karlem Novákem z Vamberka polní křížová cesta při mariánské kapli a zároveň byla vykonána první pobožnost. Křížová cesta byla zhotovena sochařem J. Hartmanem z Olešnice a přišla se všemi vedlejšími náklady na 882 zl. 95 kr., kterážto částka byla zaplacená z pokladny kaple. Podle protokolu z 23. července 1869 má Ignác Pohl z Dríše č. 9 křížovou cestu, která jde přes jeho pozemek, jakož i její oplocení udržovat v čistotě a naprostém pořádku, za což ročně dostane zaplacen 2 zl. rak. měny.⁴⁷⁾ Z podrobnějšího zkoumání kapli dále vyplynulo, že zastavení původně nesla kamenné reliéfy, které byly ovšem záhy odstraněny a jak píše J. Košnář nahrazeny nepoměrně většími „litými kdesi v Blansku obrazy, znázorňující utrpení Páně.“⁴⁸⁾ V současné době již křížová cesta nestojí v lese, ale zrekonstruována a s novými kopii blanenského litinového pašijového cyklu je umístěna podél přístupové cesty k poutní kapli, na svém původním místě zůstalo poslední 14. zastavení.

Drážna (obec Přepychy)

Poutní kostel Nanebevzetí Panny Marie leží jihovýchodně od obce Přepychy. Přístupová lesní cesta z obce končí u poutního kostela, cyklus 13 zastavení křížové cesty leží spolu s Božím hrobem ve svahu v lese a tvoří zhruba oválný půdorys. Jednotlivá zastavení mají tvar zděných vyklenkových kaplí, které nesou niku s polychromovaným štukovým basrelíéfem pašijového cyklu. Na boční straně podstavce zastavení jsou vpádlé pole, pravděpodobně pro text věnování. Stav-

Obr. 23: Vraclav (okres Ústí nad Orlicí), kostel sv. Mikuláše, polychromovaná dřevěná skulptura sv. Jana Evangelisty ze skupiny Ukřížování králické křížové cesty. Tamní soubor osmi barokních sousoší je kladen do třicátých let 18. století a za autora je považován některý z žáků M. B. Brauna. Expozice z dochovaných a zrestaurovaných soch byla v kostele sv. Mikuláše ve Vraclavi nainstalována v letech 1986–88.

ba Božího hrobu využila terénní situace a architektonicky bylo použito pouze hlavní průčelí. Průčelí je lemováno dórskými polosloupky s kanelovanými drůky a vrcholí kladím a tympanonem; kladí nese leptočet „MDCCCLXXXI.“ Nad hrobem se tyčí kříž a uvnitř něj je socha ležícího Krista. Okolnosti vzniku křížové cesty zaznamenala farní kronika obce. Píše se v ní, že křížová cesta byla založena přepýšským kaplanem A. Mádrem: „Tím velebným pánem z příspěvků byla postavena v údolí dráženském křížová cesta a Boží hrob, z části na půdě občana a souseda přepýšského Josefa Holana č. d. 66 a z části na půdě panství častolovického. ...Dne 16. srpna 1891 byla se svolením nejdůstojnější konzistoře v kapli dráženské první tichá mše, načež v. p. German Hégr, kvardián z Opočna za nastálého deště a lijáku cestu křížovou posvětil. Tato křížová cesta byla zřízena nákladem bezmála 2000 zl.“⁴⁹⁾

Rokole (obec Bohdašín)

Poutní kaple Jména Panny Marie leží severovýchodně od obce Bohdašín, 14 zastavení křížové cesty stojí v mírném svahu a opisuje nepravidelný ovál. Jednotlivá zastavení mají tvar kamenné stély, které nesou litinové reliéfy pašijového cyklu, na podstavec některých zastavení byl vyryt text věnování a také signatura autora, Jana Hartmana z Olešnice.⁵⁰⁾ O založení této křížové cesty je zápis ve farní kronice obce Slavoňova. Stojí v ní: „Kamenná křížová cesta s dosti umělou malbou na plechových tabulkách do kamene zasazených /: 14 štací :/ byla sice postavená, ale z většího dílu od dobrodinců z kterýchžto mnozí na celé stace vedli náklad; František Martínek dal sice postavenou tu křížovou cestu posvětit, kterýžto obřad dne 28. září 1874 [...] slavně vykonal vel. pán Josef Příbyl, kooperátor zdejší;“. Z textu dále vyplývá, že majitel gruntu, na kterém křížová cesta stojí, zmí-

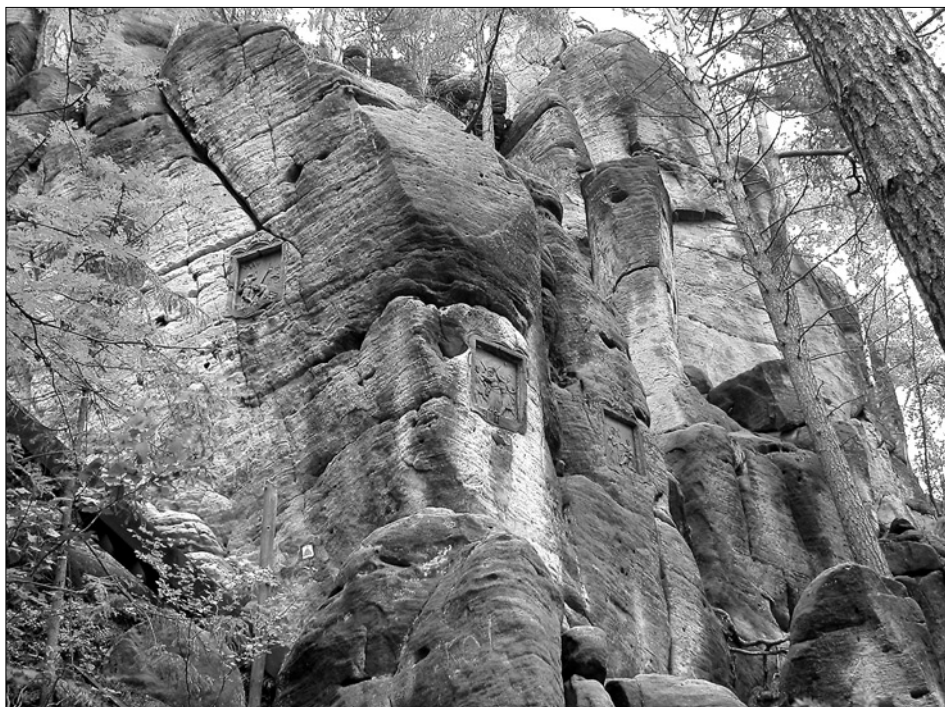
něný František Martínek sice složil na udržování křížové cesty „kapitál přes 20 fKč“, ovšem peníze, které byly vybrány od poutníků, si nechával pro sebe.⁵¹⁾

Studánka (obec Chábory)

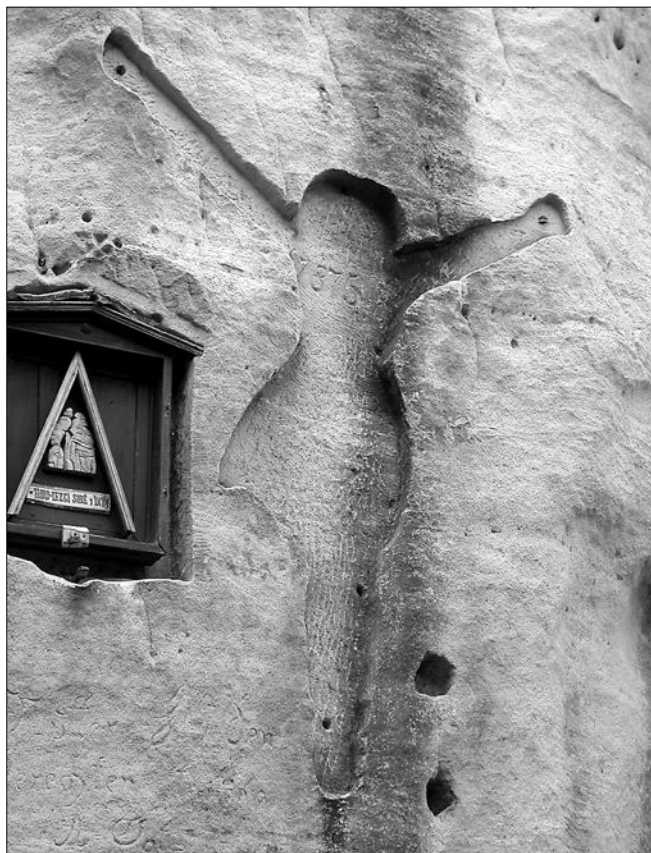
Poutní kostel Narození Panny Marie se nachází severovýchodně od obce Chábory, 13 zastavení křížové cesty s Božím hrobem lemuji hlubokou strž. Jednotlivá zastavení mají tvar kamenné stěly, které nesou litinový reliéf s výjevem z pašijového cyklu, na podstavci každého z nich byl z pravé strany vyryt text věnování.⁵²⁾ Stavba Božího hrobu využila srázovitý terén a jeho průčelí je členěno středním portálem, po stranách lemovaným dvojicemi korintských polosloupů. Uvnitř hrobu leží ve skleněné rakvi polychromovaná socha Krista, do podstavců korintských polosloupů byly vsazeny dvě mramorové desky, z nichž levá nese nápis „Z milodarů postavil J. Domašínský. Děkan.“, pravá pak „Ke cti a chvále Boží.“ Další text na kameni je umístěn na opěrné zítce a zní „Na Hradišti táborském vykopán a položen sem 22. VI. 1905.“ O vzniku křížové cesty se zmiňuje také kronika obce Skalka, křížová cesta byla „...postavena zásluhou Josefa Domašínského, děkana dobrošského v roce 1903 nákladem 2830 Kor. ...Slavné vysvěcení vykonal dne 10. července r. 1904 páter Richard Randák z Opočna za ohromné účasti lidu ze širokého okolí.“⁵³⁾ Touto problematikou se zabýval také K. Petr, který uvádí úryvky z korespondence Pavla Rozínka, skaleckého kaplana: 1905 – „na jaře dá pan děkan stavěti Boží hrob, již se naváží stavivo“ či že pod základním kamenem Božího hrobu (kámen s nápisem „Na Hradišti...“) je „uložena láhev se zájímavostmi o výstavbě Božího hrobu“ a že stavební práce včetně lanového zábradlí vedl pan Václav Čáp z Chábor. Nakonec popisuje rozsah oprav uskutečněných v roce 1979, při kterých byl opraven Boží hrob a zastavení „...účtne ošetření pískovce, zlacení a nového zasklení.“⁵⁴⁾

Smržov

Poutní kaple Navštívení Panny Marie se nachází na severozápadním konci obce a 14 zastavení křížové cesty po oválu obklopují poutní kapli, pozice některých z nich byla zvýrazněna představenými kamennými schody. Jednotlivá zastavení mají tvar kamenné stěly, nesoucí fotografie maleb pašijového cyklu, na podstavci některých z nich je vyryt text věnování. Na prvním zastavení je z přední strany nápis „Tato křížová cesta posvěcena jest od P. Romana Cihláře Kvardiána od kapucínů na Opočně za administrace vel. p. Jos. Dvořáka l. 1882,“ na pravé straně „Toto zastavení postaveno jest ke cti a chvále Boží nákladem zdejších občanů Smržovských L. P. 1881.“ Levá strana nese signaturu „J. Hartmann Olešnice“⁵⁵⁾. Také v tomto případě byly k dispozici historické prameny, kroniky obcí Smržov a Čibuz. „Roku 1881, dodala firma Augustin Blanchke z Rychnova v Jablonci i celou křížovou cestu se 14 zastaveními, které byly s citem usazeny do hezké přírodní scenérie v okolí kapličky. Tato křížová cesta byla vysvěcena 4. 9. 1881 za obrovské účasti lidu. Došel značný počet procesí s kostelními korouhvkami a nesenými obrazy svatých a soškami, s velkým množstvím družiček a mohutnou střelbou z hmoždířů.“⁵⁶⁾ Z roku 1900 je zmínka o opravě křížové cesty, „dne 19. května 1900 obdržel jsem opět od nejmenovaného dárce poukázku 59 zl. tj. 118 K a sice [...] na opravu křížové cesty u kaple Smržovské. Oprava svěřena Bedřichovi Bartíškovi, klempíři ze Smřic, za dvakrát natření každého zastavení, opravení a pozlacení křížků z [...] písmen, natření černou barvou postranních dedikačních slov...objednáno 11 schodů k zastavením ze skály od Chládků v Dubenci.“⁵⁷⁾ Ve vztahu ke křížové ces-

Obr. 24: Adršpach (okres Náchod), Křížový vrch, pohled na první tři litinové reliéfy křížové cesty zasazené do přírodního útvaru z pískovcových skal. Celou křížovou cestou lze projít pomocí dřevěných žebříků a do skály vysekaných schodů, na vrcholu ve výšce 667m n. m. je kříž z roku 1718.

Obr. 25: Adršpach, Křížový vrch, pohled na vyhloubený otvor pro korpus Kristova těla v pozici Ukřižovaného s datací 1875.

tě je ve Smržovské kronice ještě zápis ze dne 19. 10. 1939, že „...přijímá obecní zastupitelstvo nabídku Josefa Bímana z Josefova /smržovského rodáka/, vymalovati olejem nové obrazy do křížové cesty za 2.200 Kč.“⁵⁸⁾ Současné fotografie pašijového cyklu jsou reprodukcemi maleb křížové cesty z kostela Nejsvětějšího srdce Páně z Hradce

Obr. 26: Ústí nad Orlicí, Boží hrob křížové cesty z roku 1853, vedoucí na tzv. Andrlův Chlum.

Králové, které nechali pořídit manželé Subrtovi ze Smržova a u nich jsou také uloženy na plechu malované obrazy pašijového cyklu ze smržovských stél. Jeden z obrazů nese signaturu Josefa Bímana s datem 1940, opravené 1978 jistým Rýdlem – jedná s tedy o cyklus zmíněný ve smržovské kronice, nicméně nejde o původní výzdobu z osmdesátých let 19. století.

Hora Matky Boží (obec Králíky)

Poutní, dříve klášterní kostel Nanebevzetí Panny Marie leží na jihovýchodním konci obce, vstup do komplexu otevírá brána pod svahem a 8 polygonálních kaplí křížové cesty obkročmo lemují cestu stoupající k hlavnímu vchodu. K tomuto tématu existuje pouze několik literárních zmínek. Kaple králické křížové cesty byly postaveny současně s ostatními objekty komplexu, mezi lety 1706–1710 a jejich součástí byla „skupina soch polychromovaných, zhotovených v lidské velikosti ze dřeva.“⁵⁹⁾ Vznik soch se klade do 30. let 18. století či období kolem roku 1740 a za autora je považován některý z žáků M. B. Brauna.⁶⁰⁾ Jednotlivé pašijové výjevy osmi skupin byly tvořeny skupinami figur v mírně podživotní velikosti, které byly umístěny nejen v kaplích, ale i před nimi, a proto byly v padesátých letech 20. století již značně poškozené přeneseny do kláštera a od roku 1974

probíhala jejich restaurace, respektive rekonstrukce – v některých případech bylo nutné sestavit podle starých fotografií jednotlivě k sobě náležející části.⁶¹⁾ Po restaurování se soubor na své původní místo již nevrátil a bylo rozhodnuto o jeho instalaci v kostele sv. Mikuláše ve Vraclavi.⁶²⁾ Zvolená forma galerijní expozice většinou prezentuje plastiky bez vztahu k původním osmi skupinám – dochované sochy stojí buď samostatně, v neúplných skupinách či seskupeny do nového celku. Konkrétně z 1. zastavení, zastavení Krista na hoře Olivetské, se dochovaly dvě sochy Andělů (Anděl a Anděl držící Krista), které jsou prezentovány samostatně, z 2. zastavení, Zajetí Krista, jsou samostatně vystaveny socha Krista a nesourodé seskupení čtyř zbrojnošů. Třetí zastavení, původně zobrazující Bičování Krista, bylo roztrženo na tři samostatně stojící skulptury Krista a dvou zbrojnošů, 4. zastavení Ecce Homo, které obsahuje sochu Krista a zbrojnoše, bylo sloučeno se sousedním Krista se dvěma zbrojnoši z 5. zastavení Setkání Krista s Veronikou. Ostatní skulptury 5. zastavení, jako Kristus s Veronikou a dva zbrojnoši, stojí samostatně. Z 6. zastavení, Svlékání Krista, se dochovalo sousoší Kristus se dvěma zbrojnoši, 7. zastavení, jenž bylo Ukřižováním, se skládá ze čtyř samostatných figur Ukřižovaného, Panny Marie, sv. Jana a sv. Marie Magdalény. Zastavení 8., Oplakávání, zahrnuje sousoší Krista se sv. Marií Magdalénou a sochy Panny Marie a sv. Jana. Jak bylo zmíněno, důvodem k takto zvolené instalaci byla neúplnost jednotlivých skupin, ale bohužel také požadavek na potlačení církevního dojmu plastik.

Hory u České Třebové (obec Česká Třebová)

Poutní kaple Panny Marie pomocnice křesťanů leží jihozápadně od města Česká Třebová a přístupová cesta z města končí pod studniční kaplí. Na rampě nad ní stojí ve dvou řadách 14 zastavení křížové cesty a poutní kaple. Jednotlivá zastavení mají tvar kamenné stély, klenutého bloku kamene, nesoucího reliéf pašijového cyklu. O vzniku křížové cesty přináší regionální literatura pouze kusé zprávy. K založení křížové cesty se uvádí, že v roce 1907 dalo vedení města České Třebové pokyn k úpravě prostranství před kaplí, byl zregulován tok pramene, zřízena kamenná terasa a také křížová cesta.⁶³⁾ Kamenná zastavení křížové cesty byla původně umístěna kolem poutní kaple a její součástí byla zaniklá kaplička sv. Kříže – Kalvárie.⁶⁴⁾ V roce 1991 byly poškozené kamenné stély zrestaurovány a umístěny na terasu pod kaplí.

Obr. 27: Chábory, Studánka, areál poutního kostela Narození Panny Marie, pohled na průčelí Božího hrobu. Do podstavce korintských polosloupů, lemujících vstup, byly vsazeny dvě mramorové desky, s nápisem „Z milodarů postavil J. Domašínský, Děkan.“ a „Ke cti a chvále Boží,“ další text „Na Hradišti tábořském vykopán a položen sem 22. VI. 1905“ byl umístěn na opěrné zídce.

Mariánská Hora (obec Horní Čermná)

Poutní kaple Narození Panny Marie leží jihozápadně od obce Horní Čermná, 14 zastavení křížové cesty do oblouku ohraničuje poutní okresek. Jednotlivá zastavení křížové cesty mají tvar zděných exedrových kaplí, její hlavní průčelí vyrůstá z podstavce a vrcholí štítem s křížem uprostřed. Ve střední části kaple je vybrána nika, zakončená lomeným obloukem, kde je umístěna fotokopie malby pašijového cyklu. Také v tomto případě je k dispozici cenný historický pramen, a to Památná kniha celenské kaple na Hoře Mariánské w Čermné. Myšlenka zřídit křížovou cestu se zrodila v roce 1886. „*Za dob letních velmi často se stávalo, že četní poutníci putovavší na horu Mariánského kostelíka ne příliš [...] měli místa, by pohodlně pobožnost svou, obzvláště pobožnost křížové cesty si vykonati mohli, a tím méně sešli-li se najednou poutníci čeští a němečtí. I pomýšleno, jak by se tomu mohlo odpomoci. Ustanoveno vystavěti venku před kostelem křížovou cestu z kamene. Kostelík ale sám nemá jmění takové, by tak velký náklad sám nésti mohl. I ohlášeny jsou sbírky ve všech okolních farních kostelích a též i ve farním kostele v Čermné a přifařených filiálních kostelích konána sbírka na hod Boží Velikonoční roku 1886, 26. dubna. Sběrka byla dosti hojná, což vysvítá z poděkování jakéž zvlášť měl ten den vel. pán Černý. Též z jiných farností byly hojné podpory. Největší dobroditelkou ale stala se jistá Leschüngrová z Rudoltic, která uvolila se prý 13 kaplíček na svůj náklad vystavěti. 14. kapličku dala vystavěti Mikulová Barbora z Petrovic č. 36. ...Stavbu vedl stavitel lanškrounský Fr. Seifert. Každé zastavení i s obrazem stálo [...] 100 zlatých. ...26. září 1886 slavnostním průvodem vykonáno posvěcení křížové cesty. Posvěcení vykonal důstojný pán quardián z kláštera Moravsko-Třebovského.*“⁶⁵⁾ Původní obrazy pašijového cyklu jsou uloženy na faře v Dolní Čermné, zmíněné fotografie jsou jejich reprodukcemi.

Ústí nad Orlicí

Děkanský kostel Narození Panny Marie stojí v centru města, cyklus 14 zastavení křížové cesty v jeho jihozápadní části začíná u řeky Orlice a vede lesem na tzv. Andrlův Chlum. Jednotlivá zastavení mají tvar zděných kaplí, prvních 10 stojí na čtvercovém půdorysu, poslední 4 jsou větší na obdélném půdorysu. Uvnitř prvních 11 kaplí je sgrafito s výjevem pašijového cyklu, poslední tři jsou uzavřené stavby s individuální výzdobou dle pašijového námětu. V bezprostřední blízkosti posledních dvou kaplí stojí tzv. XIV. zastavení, které má tvar kamenného retábula, uprostřed něhož je malba na plechu s námětem Vítězného Krista, na zadní straně zastavení je nápis: „1753 G.L.M. 1853.“ Ústeckoorlická křížová cesta měla tedy dvě podoby a legendu o vzniku té starší zaznamenal E. K. Zeiner: „*Roku 1753 tkadlec jakýsi jménem Augustin Andres*

Obr. 28: Malé Svatoňovice, Mariánská zahrada, areál poutního kostela Sedmi radostí Panny Marie, pohled na průčelí Božího hrobu z období 1902–05 se 14. zastavením.

Obr. 29: Malé Svatoňovice, Mariánská zahrada, areál poutního kostela Sedmi radostí Panny Marie, pohled na sochu Krista z Božího hrobu, obloženého araukaritem. Socha byla zhotovena z alabastru a jeho autorem je Antonín Sucharda ml. (1843–1911) z Nové Paky, araukarit je vzácnou ukázkou zkamenělých kmenů stromů a vyskytuje právě zde v Jestřebích horách.

vzbudiv se v noci vstal a domnívaje se, že již jest k ránu, s plátnem na cestu do Litomyšle se vydal. Však došel v ta místa, kde nyní kaple hrobu božího stojí, slyšel, že teprve 12. hodina bije. I vzav plátno, pod hlavu si jej položil a usnul. Tu zdálo se mu, kterak vidí procesí touto cestou od jednoho zastavení ku druhému putovati, napotom prý, zjevila se mu jakási paní, která jej vybídla, aby tu cestu křížovou zřídil, že mu při tom nápomocná bude. Andres byl člověk ne právě zámožný, a proto prý sám tehdejší děkan, když se mu s úmyslem svěřil, jemu podnik tento vymlouval. Avšak Andres nedav se odstrašiti, u biskupa svolení si vymohl a pomocí četných dobrodinců úmysl svůj uskutečnil. Jedenkrát, když as v polovici práce byl, nedostávalo se mu peněz; tu zjevila se mu prý na křížové cestě ona paní a potěšila jej, že jda domů s člověkem se potká, kterýj mu hojnou podporu udělí. A stalo se

Obr. 30: Chábory, Studánka, areál poutního kostela Narození Panny Marie, text věnování na pravé straně 11. zastavení „Věnuje Pavel Rozínek, bisk. notář osob. farář a zámecký kaplan ze Skalky.“

tak. Vrací se domů, setkal se s měšťanem jedním, který za neškupějšiho člověka ve městě platil; tento mu pak mimo nadání značnou sumu peněz k zmíněnému účelu odevzdal.“⁶⁶⁾ Půdorysnou podobu této I. verze křížové cesty zachycuje indikační skica stabilního katastru z roku 1839, kde je na staré cestě do Litomyšle zachyceno 9 zastavení, vedoucích ke dvěma stavbám většího měřítka. Z literatury dále vyplývá, že křížová cesta byla posvěcena 10. června 1755 ústeckým děkanem J. L. Mosbendrem⁶⁷⁾ a tzv. XIV. zastavení bylo její součástí. V letech 1852–53 byla retábulová zastavení nahrazena stávajícím cyklem ze zděných kaplí (II. verze křížové cesty), který také vznikl za podpory dobrodinců, zvláště jsou jmenováni F. Kudla a V. Blažek.⁶⁸⁾ Čelní strana 11 nových kaplí byla vyzdobena výjevy pašijového cyklu, na jejich bočních stěnách byly umístěny obrazy svatých.⁶⁹⁾ Uvnitř kaple 12. zastavení bylo dřevěné polychromované sousoší Kalvárie, na stěně visel obraz Ukřižování od lidového umělce. V kapli 13. zastavení byl oltář z 2. poloviny 18. století a kaple 14. zastavení byla vystavěna jako Boží hrob.⁷⁰⁾ Při regulaci řeky Třebovky v roce 1923 byla zbořena kaple 1. zastavení, Kristus v zahradě Getsemanské, s rozsáhlou zahradou a její náhradou byla postavena kaple mezi 2. a 3. zastavení a provedeno přecislování. Architektonický soubor byl postupem času devastován a rozkrádán, proto prošel v roce 1994 důkladnou rekonstrukcí. Všechny kaple byly obnoveny a doplněny novou výzdobou. Pro prvních jedenáct kaplí vytvořil malíř Z. Brožek stávající sgrafitový pašijový cyklus, pro kapli 12. zastavení vytvořil kovář F. Bečka nový korpus Krista a pro kapli 13. zastavení namaloval R. Pešek obraz Snímání z kříže.⁷¹⁾

Pohled

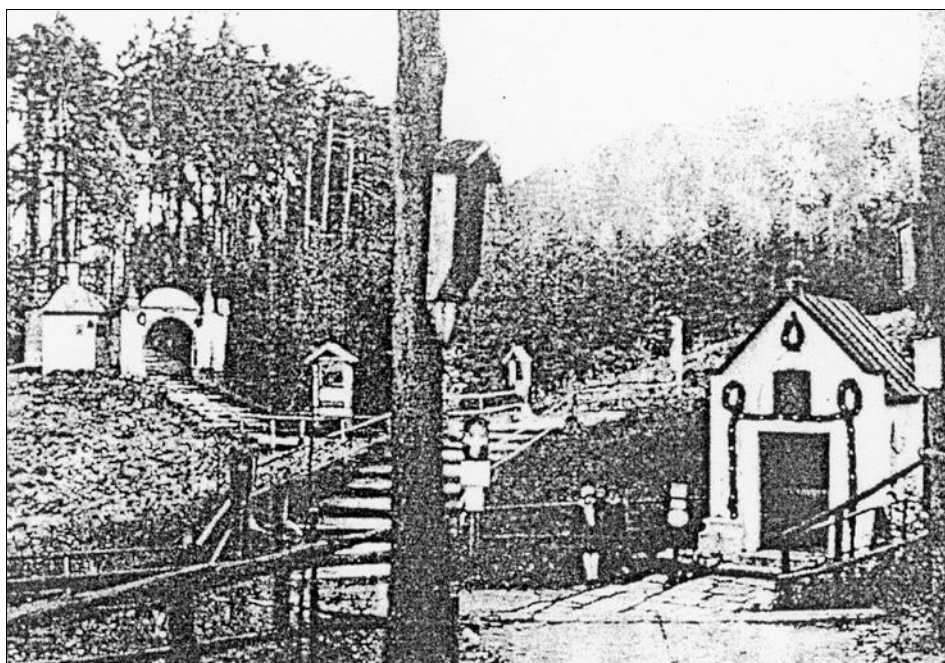
Poutní kostel sv. Anny se nachází na návrší, severovýchodně od obce Pohled. Čtrnáct zděných výklenkových kaplí křížové cesty obklopuje v kruhu poutní kostel, kaple mají obdélný půdorys s trojbokým závěrem. Konkrétní záznam o vzniku křížové cesty znám není, je znám pouze vznik

původní kaple nad studánkou a poutního kostela. Studniční kaple vznikla v roce 1730, kolem roku 1760 vznikla idea zřídit poutní kostel. „Poutníci kladli na oltářik v kapličce milodary a když se proslechlo o stavbě kostela, zaslaly i některé obce větší obnosy.“⁷²⁾ Kostel sv. Anny byl vysvěcen roku 1761 a traduje se, že byl postaven na podkladě starších plánů J. Santiniho. Další údaje jsou až z 19. a 20. století. Zápis z farní kroniky obce Pohled z roku 1836 uvádí, že kaple křížové cesty jsou velmi zchátralé a že v roce 1849 nechali manželé J. a K. Čížkovi z Německého Brodu zhotovit nové obrazy křížové cesty u polenského malíře Kasala. Kaple byly v roce 1911 nákladem 364 K opraveny.⁷³⁾ Kaple jsou v současnosti opraveny a obrazy pašijového cyklu vystavovány pouze o pouti sv. Anny.

Cílem studie bylo upozornit na zajímavý uměleckořemeslný soubor ve východočeském regionu, jenž se také může stát cílem možných výletů, jak laické, tak i odborné veřejnosti.⁷⁴⁾

POZNÁMKY

- 1) Ottův Slovník naučný, díl XV. Praha 1900, s. 221.
- 2) J. Klánský – E. Klánská, Pout' do Svaté země. Praha 1991, s. 46–47.
- 3) J. Pečírka, Římovské pašije, in: Sborník prací z dějin československých „Od pravěku k dnešku“, 1930, s. 154
- 4) Tamtéž, s. 152
- 5) Římov, historie obce a poutního místa. Římov 1998, s. 13–14.
- 6) Lomnicko n. Popelkou, vlastivědný sborníček pro školu a dům, uspořádal J. J. Fučík. Lomnice nad Popelkou 1922–23, s. 159.
- 7) E. Bouza, Malé Svatoňovice. Malé Svatoňovice 1981, s. 11.
- 8) W. Schmied, Die Gemeiden Merckelsdorf und Libenau. Essen 1985, s. 79.
- 9) A. Welzel – H. Kleiner, Märzdorf, 1991, s. 19.
- 10) J. Macek, Život a doba Kristiny Ringlové ze Suchodola. Suchý Důl 1993, s. 18.
- 11) J. Volf, Opočenské procesí do Vamberku a Varty, Český lid, 1914, s. 4.
- 12) B. Stangler, Hory u České Třebové. Česká Třebová 1970, s. 40.
- 13) Českotřebský kalendář. Česká Třebová 1988, s. 45.
- 14) F. Hladík, Svatá Anna v Pohledu. Pohled 1991, s. 5.
- 15) Kromě sporného půdorysného vzorce křížové cesty sv. Jiří a Martina.
- 16) Zastavení králického pašijového cyklu: Kristus na hoře Olivetské (alternativa ke Kristu v zahradě Getsemanské), Zajetí Krista, Bičování Krista, Ecce Homo, Setkání Krista s Veronikou, Svlékání Krista, Ukřižování, Oplakávání.
- 17) N. Eckmann, Kleine Geschichte des Kreuzweges. Regensburg 1968, s. 17–25.

Obr. 31: Verněřovice (okres Náchod), areál bývalého poutního kostela Panny Marie Pomocnice křesťanů, dobová fotografie areálu po roce 1923 (převzato z: A. Brombierstándl, o. c. v pozn. 45).

- 18) Původní závěsné obrazy prvních jedenácti kaplí.
- 19) Církevní náměty – sochy, plastiky, kříže, náhrobní cedule, in. č. III/II fondu Strojírny a. s., dř. Breitfeld-Daněk i spol. Blansko, 1896 – 1927, zpracovala J. Brychtová, SOA Třebíč.
- 20) 1. zastavení: 'Věnovali obec Stružnice a Haveronice', 2. zastavení: 'Věnovali manželé František a Alžběta [...] z Lomnice', 3. zastavení: 'Věnovali manželé [...] z Lomnice', 4. zastavení: 'Věnovala Anna Mária tovarní dělnice z Lomnice', 5. zastavení: 'Věnovali manželé František a Vilemína Mazánek z Dolní Lomnice', 6. zastavení: 'Věnovala Terezie Svobodová z Lomnice', 7. zastavení: 'Věnovali Hanušek a Theodor Svoboda z Lomnice', 8. zastavení: 'Věnovali manželé Bedřich a Zdenka Šlechta z Hrochova, rytíř Všehrdský ze Všehrd v Lomnici', 9. zastavení: 'Věnovali manželé Jindřich Velební a Berta Mastní z Lomnice', 10. zastavení: 'Věnovali manželé Josef a Marie Láška z Tuhaně', 11. zastavení: 'Věnuje manželé Ludvík a Františka Fridrichovi z Lomnice', 12. zastavení: '[...]', 13. zastavení: 'Věnuje Antonín Cápek z Lomnice'.
- 21) Lomnicko n. Popelkou, vlastivědný sborníček pro školu a dům, o. c. v pozn. 6, s. 38.
- 22) Sochařství Východních Čech 1700–1945, katalog výstavy. Rychnov nad Kněžnou, Jaroměř 1988, nestránkováno: Jan Sucharda ml. (1797 až 1874) se narodil ve Staré Páči a vyučil se v dílně svého otce, Jana Suchardy st. (1770–1820). Sám působil v Nové Páči.
- 23) Xerokopie této pohlednice byla publikována v Obecním kurýru obce Vítězná z 30. 6. 1998.
- 24) A. Künzel, 150 let trvání poutního místa Mariánská studánka v Kocléřově, Gütersloh 1998, s. 9.
- 25) Tamtéž, s. 22.
- 26) Malé Svatoňovice, mariánské poutní místo na úpatí Jestřebích hor, 2000, nestránkováno.
- 27) P. Toman, Slovník československých výtvarných umělců, II. Díl, Praha 1950, s. 501: Sochař a řezbář Antonín Sucharda ml. (1843–1911) působil v Nové Páči, v rodinné dílně převzaté po otci Antonínu Suchardovi st. (1812–1886).
- 28) O. Hoffmann, Die Gemeinde Bärzdorf. Passau 1987, s. 83.
- 29) E. Poche (ed.), Umělecké památky Čech, díl I. Praha 1977, s. 461.
- 30) R. Rosenberg, Die Gemeinde Weckersdorf. Passau 1979, s. 27.
- 31) A. Cechner, Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese Broumovském. Praha 1930, s. 280.
- 32) Původní název Křížového vrchu.
- 33) Felzenheimat von Rudolf Fischer, nedatováno (pravděpodobně po roce 1921), s. 16.
- 34) A. Welzel – H. Kleiner, 1991, o. c. v pozn. 9, s. 39.
- 35) Do roku 1850 klade vznik křížové cesty při kostele sv. Jiří a Martina soupis A. Cechnera, 1930, o. c. v pozn. 31, s. 226, datum zřízení křížové cesty u sv. Anny klade do roku 1850 A. Welzel – H. Kleiner, 1991, o. c. v pozn. 9, s. 37.
- 36) A. Cechner, 1930, o. c. v pozn. 31, s. 226.
- 37) R. Pernica – A. Skalický, Křížová cesta ve Stárkově, Stárkov nedatováno: „O ihr alle, die ihr diesen Weg vorüber gehet, sehet ob ein Schmerz so gross ist wie der meinige.“
- 38) G. Hartel-Tham, Starkstadt. Bamberg nedatováno, s. 64. V této publikaci autorka mimo jiné vycházela z rukopisných dějin obce Geschichtliche Nachrichten über das Städtchen Starkstadt z roku 1903 od Ans. L. Riedla, uloženého v SOA Náchod.
- 39) P. Toman, Slovník československých výtvarných umělců, I. díl. Praha 1947, s. 321: „Henrich (Henrych) Bartoloměj: *1714 v Litomyšli, †1772 tamtéž. Sochař činný v Litomyšli a na Policku z 18. století. Od něho: Mariánský sloup (Bol. P. Marie v Machově u Police n. Met. z r. 1761), socha Sv. Jana Nepom. ve Stárkově z r. 1755. Z téže doby i monumentální křížová cesta nad tamějším kostelem.“
- 40) A. Wágner – M. Wágner, Restaurátorská dokumentace, křížová cesta 14 zastavení. Stárkov, 1998.
- 41) J. Macek, 1993, o. c. v pozn. 10, s. 9.
- 42) Tamtéž, s. 39.
- 43) J. Macek, Suchodolská kaplička, Police nad Metují 1992, s. 6.
- 44) J. Macek, 1993, o. c. v pozn. 10, s. 39.
- 45) A. Brombierstündl, Die Gemeinden Deutsch-Wernersdorf, Birkeigt, Bodisch und Hutberg, Scheinfeld 1985, s. 36.
- 46) Tamtéž, str. 37.
- 47) Opis farní kroniky obce Deštné, 1838–1962, s. 56, Muzeum v Deštné v Orlických horách.
- 48) J. Košnář, Posvátná místa a poutnické svatyně v Čechách. Praha 1903, s. 319.
- 49) Pamětní kniha fary římskokatolické, Přepychy 1840–1948, I. část, opis, s. 119, SOA Rychnov nad Kněžnou.
- 50) 1. zastavení: na levé straně podstavce je text 'K chvále utrpení Krista Pána všem Božím poutníkům věnuje toto zastavení Josef Popelka z Bohdašína sloup [...]', na pravé straně 'Pracoval Jan Hartman z Olešnice Giesshübel', 6. zastavení: na pravé straně podstavce je text 'Věnujou toto zastavení Antonín Kyrál s manželkou svou Alžbětou z Krčovic', 9. zastavení: na pravé straně podstavce je text 'Toto zastavení věnujou poutníci z Dobrušky', 11. zastavení: na přední straně podstavce je text 'Pochválen buď Ježíš Kristus. Ach rozmilí páníčkové pozorujte [...] jeli bolest jako bolest má', na pravé straně 'Toto zastavení věnují ku chvále Boží manželé Jan a Anna a syn Josef Martínek v Sněžné.' 12. zastavení: na pravé straně podstavce je text 'Toto zastavení věnujou manželé Karel a Františka Ježek a Františka dcera a Bohdana č. 30.'
- 51) Farní kronika obce Slavoňov, 1843, s. 119, Farní úřad Slavoňov.
- 52) 1. zastavení: 'Věnují Karel a Marie Nováková ze Lhoty', 2. zastavení: 'Věnují Václav a Marie Moravcovi z Dobrušky', 3. zastavení: 'Věnují Václav a Anna Kasnarovi z Dobrušky', 4. zastavení: 'Za † Josefa Stefani-desa ze Lhoty věnují rodiče', 5. zastavení: 'Věnují Josef a Pavlína Moravcovi ze Skalky', 6. zastavení: 'Věnuje Kristina Michálková z Dobrušky', 7. zastavení: 'Věnuje † Jan Falta z Myskova', 8. zastavení: 'Věnují Jiří a Alžběta Moravcovi z Chábor', 9. zastavení: 'Věnují Jan a Františka Grimovi ze Skalky', 10. zastavení: 'Věnují Jan a Anna Zimovi z Myskova', 11. zastavení: 'Věnuje Pavel Rozínek, bisk. notář. osob. farář a zámecký kaplan ze Skalky', 12. zastavení: 'Věnuje rodina Jana Lisnara z Dobrušky', 13. zastavení: 'Věnují Josef a Marie Ryn-dovi z Netřeby.'
- 53) Pamětní kniha obce Skalky, 1933, s. 324, SOA Rychnov nad Kněžnou.
- 54) K. Petr, Vyprávění o zaslých časech rodného kraje. Dobruška 1995, s. 167–170.
- 55) Text věnování z ostatních zastavení: 2. zastavení: na pravé straně podstavce je věnování 'Toto zastavení postaveno jest ke cti a chvále Boží nákladem Františka a Marie [...] z Smržova', 8. zastavení: na levé straně podstavce je věnování 'Toto zastavení postaveno jest ke cti a chvále Boží [...] z Lhoty', 9. zastavení: na pravé straně podstavce je věnování 'Toto postaveno jest ke cti a chvále Boží nákladem dobrodinců z obce Holohlav a města Smiřic', 10. zastavení: na levé straně podstavce je věnování 'Toto zastavení postaveno jest ke cti a chvále Boží od dobrodinců z obcí Černožic a Čáslavi I', 11. zastavení: na levé straně podstavce je věnování 'Toto zastavení postaveno jest ke cti a chvále Boží na výlohy Václava Rumpacha a Františky jeho manželky [...] Antonína Rumpacha jejich syna [...] Josefova', 12. zastavení: na pravé straně podstavce je věnování 'Toto zastavení postaveno nákladem [...] občanů', 13. zastavení: na levé straně podstavce je věnování '[...] Josef a Anna [...]', 14. zastavení: na levé straně podstavce je věnování 'Toto zastavení postaveno jest ku chvále Boží nákladem všech [...]'.
- 56) Kronika obce Smržova, nedatováno, s. 104, Obecní úřad Smržov.
- 57) Farní kronika obce Čibuz, 1885, s. 317, Farní úřad Černilov.
- 58) Kronika obce Smržova, o. c. v pozn. 56, s. 106.
- 59) J. Košnář, 1903, o. c. v pozn. 48, s. 312.
- 60) I. Korán, Barok pod Orlickými horami, in: Orlické hory a Podorlicko 3, 1970, s. 117: „Jeden z Braunových žáků – snad R. Thény – vyzdobil velkolepými sousošími kapličky křížové cesty, vedoucí v Králkách od města k servitskému kostelu“.
- 61) Vraclav – Expozice restaurátorských prací, Okresní Muzeum ve Vyso-kém Mýtě, 1986, nestránkováno, K. Kotrba, Zpráva o restaurování a fotodokumentace (skupina P. Ježíš jat), 1976, K. Kotrba, Zpráva o restaurování a fotodokumentace (skupina Kristus korunovaný trním), 1977, K. Kotrba, Zpráva o restaurování a fotodokumentace (skupina Setkání Krista s Veronikou), 1980, K. Kotrba, Zpráva o restaurování a fotodokumentace (skupina Oplakávání), 1982, B. Zemánek, Zpráva o restaurování a fotodokumentace (skupina Kalvárie), 1979, M. Smrkov-ský, Závěrečná restaurátorská zpráva – dřevěné polychromované plas-tiky, býv. kostel sv. Mikuláše ve Vraclavi, 1986, 1988.
- 62) Instalace proběhla v letech 1986–88.
- 63) B. Štangler, 1970, o. c. v pozn. 12, s. 8.
- 64) J. Krajča, Mariánská poutní místa v zemích českých, in: Svatá Hora 1941–44, s. 178.
- 65) Památná kniha celenské kaple na Hoře Mariánské v Čermné, 1869, nestránkováno, Farní úřad Dolní Čermná.
- 66) E. K. Zeiner, Ústí nad Orlicí, dějepisné památky, Rychnov nad Kněžnou 1880, s. 21–22.
- 67) J. Cibulka – J. Sokol, Soupis památek historických a uměleckých v okrese Lanškrounském. Praha 1935, s. 234.
- 68) E. K. Zeiner, 1880, o. c. v pozn. 66, s. 22.
- 69) Křížová cesta v Ústí nad Orlicí, 1994, s. 7.
- 70) J. Cibulka – J. Sokol, 1935, o. c. v pozn. 67, s. 235.
- 71) Z původních obrazů pašijového cyklu se zachoval pouze jeden – obraz Ukřižování z 12. zastavení je uložen v Městském muzeu, výzdoba Bo-žího hrobu se zachovala původní.
- 72) F. Hladík, 1991, o. c. v pozn. 14, s. 27.
- 73) Tamtéž, s. 14–15.
- 74) Téma bylo zpracováno v rámci diplomové práce z roku 2000, uložené

na FF UK v Praze. E. Juríková, Křížové cesty exteriérové při poutních místech ve východních Čechách, 2000, diplomová práce na katedře dějin umění FF UK v Praze.

KREUZWEGE BEI WALLFAHRTSORTEN IN OSTBÖHMEN

„Als Kreuzweg wird in katholischen Ländern die Abbildung des Leidens Christi auf seinem letzten Weg aus dem Pilatus Haus bis zum Kalvarienberg genannt. Am öftesten führt er unter dem freien Himmel zu einem Berg (auch Kalvarienberg genannt) und wird mit Rasten oder Stationen markiert (gewöhnlich 7–14), auf den Bilder aus dem Leiden Christi dargestellt sind, auf dem Berg befindet sich dann ein Kreuz oder Kapelle mit dem Gottesgrab. Oft wird der Kreuzweg mit der Abbildung einzelner Stationen in der Kirche an den Wänden errichtet. Auf dem Kreuzweg halten die Gläubigen eine Andacht, besonders am Karfreitag. Diese Andacht haben die Franziskaner in der Zeit der Türkenkriege gegründet, sie haben von den Päpsten für ihre Kreuzwege denselben Ablass erbitten, der den Pilgern zum Gottesgrab in Jerusalem erteilt wurde“ (Ottův Slovník naučný/Otto-Lexikon, Teil XV, Praha 1900, S. 221).

Die ostböhmisches Gruppe der Kreuzwege bei Wallfahrtsorten wurde in diesem Artikel absichtlich gewählt, weil sie bei der näheren Untersuchung viele gemeinsame Merkmale aus dem kunsthistorischen, aber auch soziokulturellen Bereich aufgewiesen hat und folgend auch interessante Erkenntnisse über die hiesigen handwerklichen Bräuche oder das Patronat gebracht. Im Rahmen der Diözese Hradec Králové/Königgrätz handelt es sich im Bezirk Semily/Semil um einen Kreuzweg bei dem Wallfahrtsort Tábor (Gemeinde Lomnice nad Popelkou/Lomnitz), im Bezirk Trutnov/Trautenau handelt es sich um die Lokalitäten Kocléřov (Gemeinde Vitězná) und Malé Svatoňovice. Den Bezirk Náchod/Nachod präsentieren Kreuzwege in Božanov, Krínice, Křížový vrch (Gemeinde Adršpach), Martínkovice, Stárkov, Suchý důl und Vernéřovice, im Bezirk Rychnov nad Kněžnou/Reichenau an der Kniezna handelt es sich um Deštné/Deschney in Orlické hory/Adlergebirge, Držná (Gemeinde Přepychy), Rokole und Studánka (Gemeinde Chábory). Im Bezirk Hradec Králové handelt es sich um den Kreuzweg bei dem Wallfahrtsort in Smržov, im Bezirk Ústí nad Orlicí/Wildenschwert dann um Hora Matky Boží (Gemeinde Králíky/Grulich), Hory bei Česká Třebová/Böhmisch-Trübau (Gemeinde Česká Třebová), Mariánská Hora (Gemeinde Horní Čermná) und Ústí nad Orlicí. Das Verzeichnis abschließt der Bezirk Havlíčkův Brod/Deutschbrod mit der Lokalität Pohled.

Die Zeitspanne der Entstehung der Kreuzwege reflektiert kennzeichnend die zeitgenössische Situation. Die erste Hälfte und das dritte Viertel des 18. Jahrhunderts waren für die Entwicklung der Kreuzwege immer günstig und standen im Merkmal der barocken Tendenz zum Modellieren der Landschaft. Kreuzwege auf Hora Matky Boží bei Králíky mit dem abwechselnden Rhythmus der Kapellen, die bergauf zum Kloster führen, der Ort Pohled mit den Kapellen auf dem kreisförmigen Grundriss und die majestätischen Stationen in Stárkov sind in dieser Hinsicht keine Ausnahmen. Diese viel versprechende Entwicklung wurde jedoch zur Wende des 18. und 19. Jahrhunderts durch josephinische Reformen erstickt, nichtsdestoweniger kam es trotzdem zum Aufbau der Kreuzwege. Ihre Anzahl steigt langsam in der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts, was über Krínice, Martínkovice, Ústí nad Orlicí gilt, und zwar bis ihrer massiven Verbreitung in den letzten drei Jahrzehnten des 19. Jahrhunderts (Deštné, Vernéřovice, Malé Svatoňovice, Suchý důl, Kocléřov und Tábor). Die Zeit der Abdämpfung des Aufbaus der Kreuzwege ist der Anfang des 20. Jahrhunderts und Kreuzwege in Studánka und Hory bei Česká Třebová.

Bei der näheren Untersuchung der gegenseitigen Lage der einzelnen Lokalitäten untereinander nimmt die erhöhte Konzentration der Kreuzwege in den Bezirk Náchod und das besonders in der Richtung zu der böhmisch-polnischen Grenze gefangen. Diese bemerkenswerte Tatsache wurde wahrscheinlich durch die örtliche Kirchenpraxis verursacht und ein markantes Indiz repräsentiert hier ein bedeutungsvoller Wallfahrtsort in Wambierzyce in Klodsko/Glatz mit einem großen Kreuzweg. Die größte Dichte erreichen Kreuzwege in den Bezirken Rychnov nad Kněžnou und Náchod, im Grenzbezirk Broumov/Braunau erreichen sie sogar die Zahl vier Kreuzwege für acht Kilometer der Straße. In den Bezirken Semily, Hradec Králové und Havlíčkův Brod nimmt mit der Anzahl der Besuche von Wambierzyce auch das Vorkommen der Kreuzwege ab

und im Zusammenhang mit der Migration der Einflüsse kann man auch den sekundären Einfluss der einzelnen Kreuzwege untereinander nicht vergessen. Wie die regionale Literatur erwähnt, ist man vom Bezirk Semily, außer den öfteren Prozessionen zum Berg Tábor und nach Trutnov, einmal im Jahr nach Praha/Prag und Wambierzyce in Klodsko gegangen. Malé Svatoňovice, ein bedeutungsvoller Wallfahrtsort des Gebirgsvorlandes vom Riesengebirge wurde durch seine Bedeutung sogar mit Wambierzyce verglichen – „in dem Obrigkeitssamt in Náchod begann man zu glauben, dass Svatoňovice durch seinen Ruhm auch Wambierzyce in Klodsko übertreffen“. Auch im Bezirk Náchod gab es einige traditionelle Trassen, die nach Wambierzyce führten. Eine davon führte von Zdoňov, über Vernéřovice und Broumov. Pilger aus dem Bezirk Broumov selbst haben sich zur Wallfahrt nach Wambierzyce unter dem Gelände des Wallfahrtsortes der Maria Schnee in Hvězda in Krínice gesammelt, und das Ziel ihres Weges lag auf der Trasse Martínkovice, Božanov, Radkov/Radkowitz. Nach Wambierzyce ist man auch den Weg über Suchý důl gegangen. Vom Bezirk Rychnov nad Kněžnou ist nach Wambierzyce und Varta/Bardo auch eine große und traditionelle Prozession aus Opočno/Opotschno gegangen, sie ist über Dobruška/Gutenfeld, Olešnice/Öls und Dušníky/Duszniki Zdrój gegangen und der Weg hin und zurück dauerte fünf Tage. Im Bezirk Česká Třebová hat man außer Hory bei Česká Třebová einmal im Jahr zu Mariánská hora in Horní Čermná und auch nach entfernte Wambierzyce in Klodsko gepilgert. Aus den Bezirken Česká Třebová und Lanškroun/Landskron ist man nach Hora Matky Boží bei Králíky gegangen, wo die Prozession zwei bis drei Tage verweilt, im Bezirk Havlíčkův Brod hat man Wallfahrten nach Krámský/Kremschitz, Pohled/Frauenthal und Želiv/Seelau veranstaltet, auf weite Wege nach Wambierzyce oder Maria Zell ist man selten oder gar nicht gegangen.

Wie schon erwähnt wurde, die symmetrische Konzeption des Kreuzweges auf Hora Matky Boží in Králíky ist zusammen mit dem Kreuzweg in Pohled im Einklang mit dem barocken Sinn den Raum zu ergreifen und umzuwandeln, die Auffassung der abwechselnden Kapellen in Králíky kann man zum Beispiel auf der Großen Treppe in Wambierzyce finden, der Fall des kreisförmigen Konzeptes der Kapelle mit der Kirche in der Mitte sagt über die Nähe der Orte Pohled und Zelená Hora/Grünberg bei Žďár nad Sázavou/Saar aus. Demgegenüber resigniert der Rokoko-Kreuzweg in Stárkov schon an die großzügige Landschaftskomposition und bestimmt die Entwicklung des ganzen 19. Jahrhunderts vor, wo nur unabsichtliche und mit der Umgebung zusammenfließende Grundriss-schemata erscheinen. Wenn wir den Kreuzweg in Ústí nad Orlicí nicht beachten, der eher den alten Weg nach Litomyšl/Leitomyšl folgt, dann handelt es sich in allen anderen Fällen um das Kopieren der Terrainschichtenlinien und der Grenzen der Naturgebilde mit allen Unregelmäßigkeiten und zwar sollte es sich um unregelmäßige Ovale in Deštná, Rokole, Smržov, Božanov, Držná, Suchý důl und in Hory bei Česká Třebová, Malé Svatoňovice oder Kreuzwege auf den Kurven in Krínice, Martínkovice, Mariánská hora, Kocléřov, Tábor und Studánka handeln. Im Falle des Ortes Křížový vrch, dessen Stationen in ein Felsengebirge eingelegt sind, kann man offen über die Determination durch das Naturmilieu sprechen.

Die Konzentration der einzelnen Stationen des Kreuzweges am Anfang oder Ende des Weges und auch die Änderung ihrer Größe führt einigermaßen zur Erwägung über die bewusste Erfassung der Eskalation der Passionsgeschichte. Der barocke Kreuzweg auf Hora Matky Boží und spätbarocke in Pohled übergehen eher das Element der Gradation und sie betonen alle ihren Stationen gleich und selbst einige Kreuzwege aus dem 19. und Anfang des 20. Jahrhunderts machen keinen Unterschied zwischen einzelnen Stationen (Deštné, Rokole, Mariánská Hora, Božanov, Držná, Suchý důl, Kocléřov, Tábor und Studánka), obwohl sich in der Verbindung mit den selbständigen Bauten der Gottesgräber dieses Motiv dazu anbietet (Držná, Kocléřov, Tábor und Studánka). Demgegenüber wurden bei dem ursprünglichen Kreuzweg in Ústí nad Orlicí (1) die letzten zwei Stationen, was die Größe betrifft, zum Ausdruck gebracht und durch die Änderung der Größe oder die Verbindung der Stationen exponieren den Anfang oder das Ende der Passionsgeschichte die Kreuzwege in Stárkov, Krínice, Martínkovice (hl. Anna), Ústí nad Orlicí, Smržov und Malé Svatoňovice. Der Kreuzweg in Králíky nutzt einen älteren, seit dem Mittelalter ausgenützten Passionszyklus mit der nicht festgelegten Anzahl etwa sieben Stationen (im unseren Fall acht Stationen) aus. Von denen kommt bis zum 19. Jahrhundert nur das Thema Christus im Gethsemani Garten (Ústí nad Orlicí und Kocléřov), sonst behalten diese zwei Lokalitäten zusammen mit den übrigen Kreuzwegen den

in der Barockzeit stabilisierten Passionszyklus mit vierzehn Elementen, der folgende Themen beinhaltet: 1. Christus vor Pilatus, 2. Christus nimmt sein Kreuz, 3. Erster Fall Christi unter dem Kreuz, 4. Begegnung Christi mit der Jungfrau Maria, 5. Simon von Kyrene nimmt das Kreuz auf, 6. Begegnung Christi mit der Veronika, 7. Zweiter Fall Christi unter dem Kreuz, 8. Begegnung Christi mit den Töchtern von Jerusalem, 9. Dritter Fall Christi unter dem Kreuz, 10. Entkleidung Christi und das Tränken mit der Galle, 11. Annäherung Christi, 12. Kreuzigung, 13. Kreuzabnahme (beziehungsweise Beweinung), 14. Grablegung und eventuell 15. Kreuzfindung der hl. Helena (beziehungsweise Siegreicher Christus). Diese Anzahl hält die Mehrheit der Kreuzwege ein, also ohne Gottesgrab vierzehn Stationen, mit dem Gottesgrab dreizehn Stationen, bei den anderen kommt es zu lokalen Abweichungen. Zum Beispiel auf dem Berg Tabor und in Malé Svatoňovice wurde an der Stirnwand des Gottesgrabes gleichzeitig die vierzehnte Reliefszene des Passionszyklus platziert, den Kreuzwegen in Stárkov und Krínice steht an der Spitze die sog. Nullstation, die wahrscheinlich die Funktion der Ideeneinleitung erfüllt, die fünfzehnte Station in Martínkovice (hl. Anna) diente offensichtlich zu seiner Beendigung.

Hinsichtlich der formalen Entwicklung in dieser Kollektion unterscheiden wir acht Typen der Stationen. Es handelt sich um gemauerte offene Kapellen, Exedren-, und Nischenkapellen, um steinerne Retabelstationen, steinerne Stelenkapellen, steinerne Stelen und hölzerne Kreuze. Alle erwähnten Typen kopieren durch ihre architektonische Form die Tragstiltendenz ihrer Zeit, beeinflusst selbstverständlich durch die Menge der verwendeten Finanzmittel und das Handwerksniveau der lokalen handwerklichen Werkstätten. Offene gemauerte Kapellen sind eine Domäne besonders der Barockzeit gewesen. Die Architektur der Kapellen des Kreuzweges auf Hora Matky Boží in Králíky trägt einen formalen Abdruck der anderen Objekte seiner Wallfahrtskomplexe, gleich wie Kapellen des Kreuzweges in Pohled und nicht einmal die bestehenden Stationen des Kreuzweges aus dem 19. Jahrhundert in Ústí nad Orlicí bleiben hinter ihnen durch ihren formalen Reichtum nicht zurück. Die übrigen gemauerten Kapellen aus dem 19. Jahrhundert sind formal mehr mannigfaltig, örtlich bis an der Grenze der Zersplitterung. Die Entwicklung läuft hier von den neugotischen Exedrenkapellen auf Mariánská Hora in Horní Čermná, über klassizistische Kapellen in Držno, bis zu den formal stillosen Kapellen auf dem Berg Tabor. Der Typus der steinernen Retabelstation bindet sich an die Barock-(Rokoko-)zeit, formal ist es eigentlich ein Altar und er hat den Wiederhall in Ústí nad Orlicí und Stárkov gefunden, die Sechserreihe der Stelenkapellen aus dem 19. Jahrhundert hat in der ostböhmisches Region auch einen fruchtbaren Boden gefunden. Gleich lautende formale Merkmale wie Proportionen, Architekturglieder, Bilderverzierung oder vorgesetzte steinerne Bänke reihen zu dem Kreis der gleichen Werkstatt in Broumov Kreuzwege in Krínice und beide Kreuzwege in Martínkovice ein, wobei bei allen auch der formale Einklang mit den zeitgenössischen Stationen des Passionszyklus in Wambierzyce (39–52), aus der Zeit nach 1870 nicht unerheblich ist. Ein bißchen freier binden sich an diese Gruppe die steinernen Stationen aus Suchý důl an. Die zwei übrigen, in Deštné und Studánka sind gegenüber der Gruppe aus Broumov kleiner und subtiler, was die Autorschaft betrifft, ist der Kreuzweg in Deštné noch dazu mit der örtlichen Werkstatt des Schnitzers Jan Hartman(n) aus Olešnice verbunden, mit dieser Werkstatt ist auch die Entstehung der steinernen Stelen verbunden und zwar in Rokole und Smržov. In der Form der übrigen Stelenstationen ist wieder nötig den individuellen Ausdruck zu konstatieren. Die Stelen in Božanov präsentieren die Tendenz zu der geometrischen Sezession, Stelen in Kocléřov wieder die Eingekommenheit für die neugotische Form; hier weisen die drei unterschiedlichen Größen der Stationen noch dazu auf mehrere Autoren hin, wahrscheinlich von der gleichen Werkstatt (Wenzel Jäger?) und dasselbe kann man auch über die stillosen steinernen Stelen aus Hory bei Česká Třebová konstatieren, wo sich vier verschiedene Größen der Stationen zeigen. In unserer Entwicklung stehen die Stationen des Kreuzweges in Malé Svatoňovice völlig vereinigt, wo man auch nur schwer aussuchen kann, dass ihre Form der hölzernen Kreuze an die formal ähnlichen Stationen des Passionszyklus (39–52) in Wambierzyce aus dem Jahre 1732, abgerissen in der Zeitspanne 1788–1820, anknüpfen könnte.

In der ganzen Kollektion existieren vier grundlegende Kunstformen der Abbildung der Passionsgeschichte und zwar eine Skulptur, ein Hängbild, ein Wandgemälde und ein Relief, die folgend in zehn Typen der Kunstverzierung auseinander fallen: Holzsulptur, Steinsulptur, Gusseisensulptur, Malerei auf Blech, Malerei auf Leinwand, Wandmalerei,

Steinrelief, Gusseisenrelief, Betonrelief und Stuckbasrelief. Eine so mannigfaltige Kollektion verträgt bestimmt keine vereinfachte Einschätzung, man kann allgemein sagen, dass es sich gegenüber seiner Region allgemein um eine gute Kunsthandwerkerarbeit handelt, die zwar an einen Tragstil oder eine Strömung anknüpft, jedoch eher traditionalistisch, mit der Berücksichtigung der festgelegten Muster. Eine Ausnahmestellung nehmen selbstverständlich Kreuzwege in Králíky und Stárkov ein. Die Kollektion von acht Gruppen der hölzernen polychromierten Statuen in Králíky, stellt sich mit ihrer markanten Neigung zur Theatralik, Sugestion und mit der wahrscheinlichen Autorschaft des Schülers von Braun zur Seite anderer großen Werke der böhmischen Barockskulptur. Der Kreuzweg in Stárkov von Bartholomeus Henri(y)ch aus Litomyšl knüpft mit seinen monumentalen Stationen an dieses Erbe an, mit den figürlichen Kompositionen der Passionsgeschichte öffnet wohl schon den Weg für die Rokoko-Aufweichung, Verkleinerung und Intimität. Das Niveau der Barockmalerei ist heutzutage aus der eingegangenen Wandmalerei nicht deutlich und es deutet auch nicht viel das vielmals übermalte Bild des Siegreichen Christus aus Ústí nad Orlicí an (1). Sehr spät erscheint die barocke Stimmung der Kompositionen noch in dem Zyklus der Passionsszenen aus dem Jahre 1849 in Pohled, auf das dann die übrige Bilderverzierung des 19. und 20. Jahrhunderts von dem Geist der nazarener Malerei aus dem ersten Drittel des 19. Jahrhunderts beherrscht wurde. Den typischen antiken Typus der Figuren und den pathetischen Ausdruck erfasst am besten der Passionszyklus von Mariánská hora in Horní Čermná und wenn wir die eingegangenen Malereien in Krínice und Martínkovice außer Acht lassen, ist es dann auch für ursprüngliche Malereien in Ústí nad Orlicí gültig (2). Keine Ausnahme ist auch der übermalte Zyklus aus Božanov und die endliche Analyse der Schemata des 19. Jahrhunderts illustriert der Zyklus aus Smržov aus den 40er Jahren des 20. Jahrhunderts durch seine Neigung zur Volkskunst. Auch das Gusseisenrelief hat Kompositionsmuster des 19. Jahrhunderts ausgenutzt, und zwar in dem Maß, dass es die Form desselben Zyklus sogar bis an sieben Orten ausgenutzt hat. Derselbe Abguss des Passionszyklus erscheint in Deštné, Rokole, Křížový vrch, Suchý důl, Kocléřov, Tabor und Studánka. Dank der Erwähnung in der Literatur über ihr Abgießen für Deštné und Tabor wurde ihre Herkunft in die Gießerei in Blansko/Blanz lokalisiert und diese Serie des Kreuzweges ist tatsächlich in dem Museum des Kunstgusseisens in Blansko ausgestellt. Ihre Fotos wurden auch im zeitgenössischen Angebotskatalog in Archivmaterialien des heutigen Betriebs ČKD Blansko gefunden, und wie es eine andere von den Angebotstabellen des Kunstgusseisens belegt, in der Gießerei in Blansko konnte auch der verlorene Korpus Christi aus Křížový vrch oder Korpus Christi von der Kreuzigungsgruppe aus Kocléřov bestellt werden. Auch die Matrise der Betonreliefs des Kreuzweges in Malé Svatoňovice wurde mehrmals ausgenutzt und zwar im Interieur der Wallfahrtskirche in Malé Svatoňovice. Das Verzeichnis schließen Stuckbasreliefs von den Stationen des Kreuzweges in Držno ab, die demgegenüber eine markante Handarbeit, die an einen fähigen Bildhauer und Maler zeigt, sind.

Die architektonische Form des Gottesgrabes kan in der Zeit seit der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts bis zum Anfang des 20. Jahrhunderts in zwei Grundtypenfor; als ein selbständig stehender Bau auf dem länglichen Grundriss und ein in das Terrain eingelegerter Bau mit der vorgesetzten Stirnseite. Formreiches Aussehen des selbständig stehenden Gottesgrabes in Ústí nad Orlicí wurde durch ein verhältnismäßig anspruchsvolles Bauunternehmen des ganzen Wallfahrtskomplexes beeinflusst, das Gottesgrab in Kocléřov ist demgegenüber ein einfacher verputzter Bau und dasselbe gilt von dem Gottesgrab auf dem Berg Tabor, erbaut aus Steinquadern. Bei dem Vergleich ihrer Grundrissituation ist die Inspiration durch den Prototyp des „Heiligen Grabes in Jerusalem“ verhältnismäßig schwer nachweisbar, demgegenüber die in das Terrain eingelegten Gottesgräber, wie in Držno, Studánka und Malé Svatoňovice, waren offensichtlich bemüht die Form des „biblischen“ heiligen Grabes nachzubilden. Gottesgräber haben eine völlig eindeutige und spezifische Verzierung und zwar die Skulptur des Körpers Christi. Obwohl die Situation in Ústí nad Orlicí und Tabor wegen der Unzugänglichkeit nicht bekannt ist, scheint es, dass der Körper Christi meistens in einem verglasten Sarg, wie es in Kocléřov und Studánka ist oder hinter einer Glaswand wie in Malé Svatoňovice liegt, und seine Form bewegt sich vom hohen Relief (Kocléřov) bis zu einer selbständigen Skulptur in Držno, Malé Svatoňovice und Studánka. Diese Darstellungen des Körpers Christi sind allgemein auf einem hohen Handwerksniveau, erwähnen wir in zwei Fällen die Verbindung mit den Werkstätten der Bildhauerfamilie Su-

charda (Tábor und Malé Svatoňovice), und polychromiert und unterlebensgroß evozieren sie durch ihren Ausdruck markant den Genius Loci der Heiligen Stelle.

Es folgt ein Katalog der einzelnen Lokalitäten, der die Umstände der Gründung der einzelnen Kreuzwege, die Datierung und ihr weiteres Schicksal näher bringt.

ABBILDUNGEN

Abb. 1: Schematische Landkarte von Ostböhmen mit den bezeichneten Lokalitäten der Wallfahrtsorte mit Kreuzwegen 1 – Tábor (Lomnice nad Popelkou), 2 – Koclérov (Vítězná), 3 – Malé Svatoňovice, 4 – Božanov, 5 – Křimice, 6 – Křížový Vrch (Adršpach), 7 – Martínkovice, 8 – Stárkov, 9 – Suchý důl, 10 – Verněřovice, 11 – Deštné v Orlických horách, 12 – Držna (Přepychy), 13 – Rokole (Bohdašín), 14 – Studánka (Chábory), 15 – Smržov, 16 – Hora Matky Boží (Králíky), 17 – Hory u České Třebové (Česká Třebová), 18 – Mariánská Hora (Horní Čermná), 19 – Ústí nad Orlicí, 20 – Pohled, 21 – Vraclav (Zeichnung die Autorin).

Abb. 2: Králíky (Bezirk Ústí nad Orlicí/Wildenschwert), Hora Matky Boží, Gelände der Wallfahrtskirche Himmelfahrt Mariä, gemauerte Kapelle des Kreuzweges aus der Zeit 1706-10 (alle Aufnahmen die Autorin).

Abb. 3: Pohled (Bezirk Havlíčkův Brod/Deutschbrod, Gelände der Wallfahrtskirche der hl. Anna, gemauerte Kapelle des Kreuzweges, nach 1760.

Abb. 4: Ústí nad Orlicí (Bezirk Ústí nad Orlicí), gemauerte Kapelle der ersten Station aus dem Jahre 1853, die zu dem sog. Andrlův Chlum führt. Diese Station war ursprünglich erst die zweite in der Reihe, die erste davon, Christus im Gethsemani Garten, wurde im Jahre 1923 bei der Regulation des Flusses Třebovka abgerissen. Als Ersatz wurde eine neue Kapelle zwischen der zweiten und dritten Station erbaut und folgend wurde eine Umnummerierung durchgeführt. Die Kapellen waren ursprünglich mit Hängebildern verziert, den heiligen Sgraffito-Passionszyklus hat im Jahre 1994 der Maler Z. Brožek durchgeführt.

Abb. 5: Horní Čermná (Bezirk Ústí nad Orlicí), Mariánská Hora, Areal der Wallfahrtskapelle der Mariengeburt, eine gemauerte Exedrenkapelle des Kreuzweges aus dem Jahre 1886. Der mittlere Teil mit den Fensterläden verbirgt eine Fotokopie der ursprünglichen Malerei des Passionszyklus, Originale sind in dem Pfarrhaus in Dolní Čermná hinterlegt.

Abb. 6: Přepychy (Bezirk Rychnov nad Kněžnou/Reichenau an der Kniezna), Držna, Gelände der Wallfahrtskirche Himmelfahrt Mariä, eine gemauerte Kapelle der dritten Station des Kreuzweges aus dem Jahre 1891 mit dem polychromierten Basrelief.

Abb. 7: Lomnice nad Popelkou (Bezirk Semily/Semil), Tábor, Areal der Wallfahrtskirche Verkörperung Jesu, eine Nischenkapelle aus dem Rohmauerwerk mit dem Gusseisenrelief des Passionszyklus aus dem Jahre 1898. Die Kapellen wurden in den 90er Jahren des 20. Jahrhunderts renoviert.

Abb. 8: Ústí nad Orlicí (Bezirk Ústí nad Orlicí), eine steinerne Retabelstation des vorherigen Kreuzweges zum sog. Andrlův Chlum. Diese Station stammt aus dem Jahre 1755 und es hat sich nur diese vierzehnte mit dem Thema des Siegreichen Christus erhalten. Diese Malerei auf Blech wurde schon einmal übermalt.

Abb. 9: Stárkov (Bezirk Náchod/Nachod), Gelände der Kapelle der Vierzehn Nothelfer, eine steinerne Retabelstation mit dem Thema Kreuzigung (12. Station) aus dem Jahre 1755 von dem Bildhauer Bartholomeus Henri(y)ch aus Litomyšl.

Abb. 10: Křimice (Bezirk Náchod), Gelände der Wallfahrtskapelle der Jungfrau Maria als Morgenstern, heutzutage die Kapelle des hl. Hubertus, eine steinerne Stelenkapelle mit der steinernen Bank aus der Zeit 1802-40, längliche Felder der Kapellen trugen eine gemalte Verzierung mit dem Passionszyklus.

Abb. 11: Martínkovice (Bezirk Náchod), Gelände der Pfarrkirche der hl. Georg und Martin, eine steinerne Stelenkapelle wahrscheinlich aus dem Jahre 1850 mit der schon eingegangenen Malerei auf Blech.

Abb. 12: Martínkovice, Gelände der Wallfahrtskapelle der hl. Anna, eine steinerne Stelenkapelle mit der steinernen Bank wahrscheinlich aus dem Jahre 1850, die Verzierung aller Kapellen ist eingegangen.

Abb. 13: Suchý důl (Bezirk Náchod), Gelände der Wallfahrtskirche der Jungfrau Maria, eine steinerne Stelenkapelle mit der steinernen Bank aus dem Jahre 1893 mit dem Gusseisenrelief Begegnung Christi mit den Töchtern von Jerusalem (8. Station).

Abb. 14: Chábory (Bezirk Rychnov nad Kněžnou), Studánka, Gelände der Wallfahrtskirche der Mariengeburt, eine steinerne Stelenkapelle aus dem Jahre 1903 mit dem Gusseisenrelief Christus vor Pilatus (1. Station).

Abb. 15: Deštné v Orlických horách (Bezirk Rychnov nad Kněžnou), Drís, Gelände der Wallfahrtskapelle der Jungfrau Maria, eine steinerne Stelenkapelle aus dem Jahre 1870 mit dem Gusseisenrelief Christus vor Pilatus (1. Station). Ursprüngliche Gusseisenreliefs haben sich außer zwei nicht erhalten, die bestehenden Reliefs sind neue Kopien aus dem Jahre 2006.

Abb. 16: Deštné v Orlických horách, Drís, Gelände der Wallfahrtskapelle der Jungfrau Maria, die Kapelle der ersten Station, Signatur des Autors, Joh. Hartmann Holz β Steinbildhauer Stafr. in Giesshübel' auf der rechten Seite der Kapelle, darüber befindet sich die Datierung ,1870'.

Abb. 17: Rokole (Bezirk Rychnov nad Kněžnou), Gelände der Wallfahrtskapelle Namens Jungfrau Maria, eine steinerne Stele aus dem Jahre 1874 mit dem Gusseisenrelief Erster Fall Christi unter dem Kreuz (3. Station).

Abb. 18: Smržov (Bezirk Hradec Králové/Königgrätz), Gelände der Wallfahrtskapelle der Mariä Heimsuchung, eine steinerne Stele der achten Station aus dem Jahre 1881 mit dem Foto der Malerei Begegnung Christi mit den Töchtern von Jerusalem. Die bestehende Kollektion der Fotos des Passionszyklus sind Reproduktionen der Malereien des Kreuzweges aus der Kirche des Allerheiligsten Herzens Jesu aus Hradec Králové, die ursprüngliche Verzierung hat sich in Smržov nicht erhalten.

Abb. 19: Božanov (Bezirk Náchod, Gelände der Wallfahrtskapelle Himmelfahrt Mariä, eine steinerne Stele aus dem Jahre 1890. Die ursprüngliche Bildverzierung hat sich nicht erhalten, eine gewisse Kollektion auf Blech gemalter Bilder des Passionszyklus ist in der Dechanei in Broumov deponiert und man kann sie in das zweite Viertel des 20. Jahrhunderts datieren.

Abb. 20: Vítězná (Bezirk Trutnov), Koclérov, Gelände der Wallfahrtskirche Mariä Heimsuchung, eine steinerne Stele der dreizehnten Station mit dem Gusseisenrelief mit Kreuzabnahme, datiert vor 1896.

Abb. 21: Česká Třebová (Bezirk Ústí nad Orlicí), Hory, Gelände der Wallfahrtskapelle der Jungfrau Maria Helferin der Christen, eine steinerne Stele der siebten Station aus dem Jahre 1907 mit dem niedrigen Relief des Zweiten Falles Christi unter dem Kreuz. Vierzehn Stationen wurden ursprünglich um die Wallfahrtskapelle platziert, nach ihrer Renovierung im Jahre 1991 wurde die Kollektion auf die Terrasse unter der Kapelle übertragen.

Abb. 22: Malé Svatoňovice (Bezirk Trutnov/Trautenauf), Mariánská zahrada, Gelände der Wallfahrtskirche der Sieben Freuden der Jungfrau Maria, die achte Station der Kreuzweges aus dem Jahre 1893 mit dem polychromierten Betonrelief Begegnung Christi mit den Töchtern von Jerusalem. Identische Reliefs des Kreuzweges sind auch in der Wallfahrtskirche platziert.

Abb. 23: Vraclav (Bezirk Ústí nad Orlicí), Kirche des hl. Nikolaus, eine polychromierte hölzerne Skulptur des hl. Johannes Evangelista von der Gruppe der Kreuzigung des Kreuzweges in Králík. Die dortige Kollektion von acht barocken Statuengruppen wird in die 30er Jahre des 18. Jahrhunderts datiert und für den Autor wird irgendeiner von den Schülern M. B. Braun gehalten. Die Exposition der erhaltenen und restaurierten Statuen wurde in der Nikolauskirche in Vraclav in den Jahren 1986-88 installiert.

Abb. 24: Adršpach (Bezirk Náchod), Křížový vrch, Ansicht der ersten drei Reliefs des Kreuzweges, eingesetzt in das Naturgebilde aus Sandsteinfelsen. Man kann durch den ganzen Kreuzweg mit Hilfe der hölzernen Leiter und in den Felsen gemeißelten Stufen gehen, auf dem Gipfel in der Seehöhe 667 m befindet sich ein Kreuz aus dem Jahre 1718.

Abb. 25: Adršpach, Křížový vrch, Ansicht der ausgehöhlten Öffnung für den Korpus Christi in der Position des Gekreuzigten mit der Datierung 1875.

Abb. 26: Ústí nad Orlicí, Gottesgrab des Kreuzweges, der zum sog. Andrlův Chlum führt, aus dem Jahre 1853.

Abb. 27: Chábory, Studánka, Gelände der Wallfahrtskirche der Mariengeburt, Ansicht der Fassade des Gottesgrabes. In den Sockel der korinthischen Halbsäulen, die den Eingang umsäumen, wurden zwei Marmorplatten mit der Inschrift, 'Von Almosen erbaut von J. Domašinský, Dechant' und 'Zur Ehre und zum Lob Gottes', weiterer Text 'Auf der Burgstätte von Tábor ausgegraben und hierher am 22. VI. 1905 gelegt' wurde auf der Stützmauer platziert.

Abb. 28: Malé Svatoňovice, Mariánská zahrada, Gelände der Wallfahrtskirche der Sieben Freuden der Jungfrau Maria, Ansicht der Fassade des Gottesgrabes aus der Zeit 1902-05 mit der 14. Station.

Abb. 29: Malé Svatoňovice, Mariánská zahrada, Gelände der Wallfahrtskirche der Sieben Freuden der Jungfrau Maria, Ansicht der Statue des Christus vom Gottesgrab, verkleidet mit Araukari. Die Statue wurde aus Alabaster verfertigt und ihr Autor war Antonín Sucharda d.J. (1843-1911) aus Nová Paka, Araukari ist eine seltene Probe der versteinerten Bäume und er kommt gerade hier in Jestřebí horý vor.

Abb. 30: Chábory, Studánka, Gelände der Wallfahrtskirche der Mariengeburt, der Text der Widmung auf der rechten Seite der 11. Station, Gewidmet von Pavel Rožíněk, bischöfl. Notarius, persönl. Pfarrer und Schlosskaplan aus Skalka'.

Abb. 31: Verněřovice (Bezirk Náchod), Gelände der ehemaligen Wallfahrtskirche der Jungfrau Maria Helferin der Christen, ein zeitgenössisches Foto des Geländes nach 1923 (übernommen von: A. Brombiertändl, 1985).

(Übersetzung J. Kroupová)